

ВІСНИК

Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України

КОМІСІЯ

СУДДІВ
УКРАЇНИ

PIETAS

1

2017

Шановні колеги!

З 2011 року ми видаємо науково-практичний юридичний журнал «Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України». Протягом цього часу ви маєте можливість знайомитися з рішеннями Комісії, методиками, нормативно-правовими документами, міжнародною практикою щодо судоустрою та широким спектром доробків наших авторів – суддів, експертів, науковців правової сфери, викладачів провідних вищих навчальних юридичних закладів України та Національної школи суддів України.

Об'єднуючи на сторінках Вісника всіх, кому не байдуже майбутнє вітчизняної судової системи, усіх, хто щоденно працює на благо України, ми запрошуємо вас долучитися до кола дописувачів журналу, розширювати його тематичне наповнення, дискутувати, адже теми для обговорення – невичерпні!

Також інформуємо про початок передплатної кампанії часопису на друге півріччя 2017 року.

Передплату можна оформити у видавництві «Піраміда» за адресою: м. Київ, вул. Є. Сверстюка, 21, контактний телефон: (044) 517 19 30, та через відділення УДПЗ «Укрпошта», передплатний індекс видання – 89521.

З повагою

Редакційна колегія журналу

«Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України»

ЗМІСТ

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Доцільність внесення змін до статті 30 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Андрій Медвідь	3
Застосування норм Конституції України в судовому захисті права власності українського народу. Людмила Козловська	8
Судові протиріччя застосування інституту набувальної давності до самочинного будівництва. Аріна Савченко	18
Аналіз правового регулювання окремих питань пенсійного забезпечення державних службовців в Україні. Марина Трубіна	23
Господарсько-правовий статус технологічних парків в Україні. Вікторія Малойван	29
Людноцентристська парадигма як методологічна засада встановлення умов праці. Олександр Яковлев	35
Соціальна держава та трудові права людини: проблеми співвідношення. Олена Середа	41
Equal treatment as a fundamental labour right in the current judgments of the CJEU. Márton Leó Zaccaria	46

Науково-практичний юридичний журнал
Видається із вересня 2011 року

Співзасновники:
Вища кваліфікаційна комісія суддів України,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 20089-9889ПР

Рекомендовано до друку та розповсюдження через мережу Інтернет рішенням Вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 3 від 22.11.2013)
Визнано Міністерством освіти і науки України науковим фаховим виданням.
Наказ про включення до Переліку наукових фахових видань України від 14.02.2014 № 153

Голова Редакційної колегії
Козьяков Сергій Юрійович

Редакційна колегія:
Прилипо С. М., Беляневич В. Е.,
Весельська Т. Ф., Гетьман А. П., Довгерт А. С.,
Заріцька А. О., Капліна О. В., Москвич Л. М.,
Кузнєцова Н. С., Муравйов В. І., Патрюк М. В.,
Сопільник Л. І., Карагусов Ф. С., Шотка С. О.,
Яроцький В. Л., Штаріне Л., Андріїв В. М.,
Іншин М. І.

Головний редактор
С. Ю. Козьяков
Коректор
А. О. Бахтемірова

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.
Редакція може не поділяти точки зору автора.
У журналі зберігається правопис законодавчих, нормативних актів, наказів, методологічних розробок, що надійшли до редакції.
Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування текстів.
Статті обов'язково проходять відбір і рецензування.

Номер 1 (21) 2017 схвалено і рекомендовано до друку рішенням редакційної колегії, протокол № 1 від 12.04.2017 р.
Підписано до друку 28.04.2017 р.
Формат 60x84 1/8
Папір крейдований
Наклад 270 примірників
Оригінал-макет затверджено Вищою кваліфікаційною комісією суддів України

Видавець ТОВ «Піраміда»

© Текст — Вища кваліфікаційна комісія суддів України

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Механізаторів, 9.
www.vkksu.gov.ua

Андрій Медвідь,

кандидат юридичних наук,
суддя третейського суду
при Торгово-промисловій
палаті України,
доцент кафедри теорії
держави і права
Львівського торговельно-
економічного університету

Доцільність внесення змін до статті 30 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року

УДК 342.71/. 73+342.4 (477)

У статті досліджується зміст та значення змін, що вносяться до тексту Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод статтею 3 додаткового Протоколу № 15. Детально аналізуються передумови та можливі наслідки скасування права сторін справи заперечувати проти відмови палати Європейського суду з прав людини від розгляду справи на користь Великої палати.

Ключові слова: права людини та основоположні свободи, Протокол № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Європейський суд з прав людини, Велика палата, Палата.

А. Медвидь. Целесообразность внесения изменений в статью 30 Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года

В статье исследуется содержание и значение изменений, вносимых в текст Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод статьей 3 дополнительного Протокола № 15. Детально анализируются предпосылки и возможные последствия отмены права сторон дела возражать против отказа палаты Европейского суда по правам человека от рассмотрения дела в пользу Большой палаты.

Ключевые слова: права человека и основополагающие свободы, Протокол № 15 к Конвенции о защите

прав человека и основополагающих свобод, Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года, Европейский суд по правам человека, Большая палата, Палата.

A. Medvid. The expediency of amending article 30 of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950

This article examines the content and significance of the amendments made to the text of the Convention for the pro-

Відкриттям для підписання у 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] (далі – Конвенція) на міждержавному рівні було закладено нову основу європейської системи захисту прав людини. Приєднання України до цієї системи відбулося внаслідок прийняття вітчизняним парламентом 17 липня 1997 року Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [2]. Держави, які ратифікували Конвенцію, або, як їх іще називають, «держави-учасниці», взяли на себе зобов'язання гарантувати дотримання основоположних громадянських та політичних прав, визначених у Конвенції, стосовно кожної людини в межах своєї юрисдикції незалежно від громадянства. Відповідно до статті 9 Конституції України [3] Конвенція є частиною національного законодавства України. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року [4] Конвенція та практика Європейського суду з прав людини застосовуються як джерело права національними судами під час розгляду справ.

Завдяки прийняттю нових додаткових протоколів до Конвенції вона динамічно розвивається та здатна відповідати вимогам часу. Тому, вивчаючи значення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для національної правової системи загалом та вітчизняного конституційного права зокрема, доцільно більш детально проаналізувати зміни та доповнення, які пропонуються внести до Конвенції окремими додатковими протоколами, що перебувають у процесі набрання юридичної сили.

Необхідно зазначити, що проблематика захисту прав та свобод людини була досліджена багатьма науковцями. До прикладу, у спеціальній літературі розгляд вказаного правового інституту, зокрема, у контексті загальних проблем теорії держави і права та конституційного права проводився у працях таких науковців, як Ю. М. Бисага, В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, Т. М. Заворотченко, Н. І. Карпачова, М. І. Козюбра,

tection of human rights and fundamental freedoms article 3 of additional Protocol No. 15. Are analyzed the preconditions and possible consequences of the abolition of the right of the parties to the case to object to the Relinquishment of jurisdiction in favour of the Grand Chamber.

Key words: human rights and fundamental freedoms, Protocol No. 15 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950, European court of human rights, Grand chamber, Chamber.

А. М. Колодій, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, М. І. Ставнічук, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Н. Г. Шукліна, І. О. Шумак та ін.

Водночас питання доцільності внесення змін до статті 30 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що запропоновані додатковим Протоколом № 15, залишаються недостатньо дослідженими. Тому вивчення зазначених питань і визначено метою цієї наукової статті.

24 червня 2013 року Радою Європи було відкрито для підписання додатковий Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Хоча цей протокол станом на початок 2017 року ще не набрав юридичної сили, проте від імені України він був підписаний 20 червня 2014 року. Протокол № 15 складається з преамбули та дев'яти статей. При цьому кожна з його перших п'яти статей закріплює окреме положення, що вносить зміни або доповнення до Конвенції. Детальне дослідження змін та доповнень, запропонованих статтями 1 та 2 Протоколу № 15, проводилося нами у попередніх наукових публікаціях.

Наступними змінами, що запроваджуються Протоколом № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є зміни, викладені у статті 3, щодо видалення зі статті 30 Конвенції права сторін у справі, яка розглядається палатою Суду, блокувати відмову останньої від розгляду цієї справи на користь Великої палати. Варто пригадати, що вказана стаття Конвенції регламентує право судової палати відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати в будь-який час до постановлення свого рішення, якщо справа «порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше», якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього [1].

Зауважимо, що на офіційному рівні пропозицію щодо внесення зазначених процесуальних змін першим висловив Європейський суд з прав людини (далі – Суд). Так, у лютому 2012 року у «По-

передньому висновку Суду в рамках підготовки до Брайтонської конференції» [6] підкреслювалося, що Суд врахував надання двома попередніми конференціями на високому рівні (Інтерлакенська та Ізмірська) особливої уваги потребі забезпечення високого ступеня узгодженості у тлумаченні та застосуванні Конвенції від справи до справи (п. 13). І хоча відомо, що у межах Страбурзької судової практики відсутня формальна доктрина прецеденту, проте Судом давно встановлено, що з метою правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він не повинен відходити без переконливих причин від прецедентів, сформованих у попередніх справах (п. 14). У зв'язку з цим у межах відмови палати від розгляду справи на користь Великої палати, передбаченої статтею 30 Конвенції, Суд розглядає питання щодо внесення поправок до правила 72 Регламенту Суду, зокрема встановлення обов'язковості такої відмови палати від розгляду справи у випадку, якщо вона передбачає можливий відступ від усталеного прецедентного права. Водночас з метою забезпечення ефективності таких змін та у зв'язку із важливістю дотримання узгодженості судової практики, пріоритетним визначено питання щодо відмови державами-учасницями від їх конвенційного права заперечувати проти рішення палати про передачу справи на розгляд Великої палати (п. 16 та п. 38 Попереднього висновку Суду [6]). Ця пропозиція Суду знайшла своє закріплення у п. 25 (d) Брайтонської декларації, де вже було чітко сформульовано необхідні вилучення зі статті 30 Конвенції та містився заклик до держав-учасниць утриматися від оскаржень та пропозицій припинити діяльність палати до набрання чинності таких змін до Конвенції [7].

Досліджуючи правовий контекст запроваджуваних статтею 3 Протоколу № 15 змін, доцільно відзначити таке. З метою детального врегулювання процесуальних питань власної діяльності Європейський суд з прав людини, враховуючи положення Конвенції та протоколів до неї, 18 вересня 1959 року прийняв Регламент Суду, текст якого неодноразово оновлювався. Своєю чергою 06 лютого 2013 року до правила 72 Регламенту Суду були внесені зміни, анонсовані Судом у п. 16 та п. 38 документа «Попередній висновок Суду в рамках підготовки до Брайтонської конференції» [6], які залишаються чинними і на сьогодні [8]. Відповідно до цих змін правило 72 глави VII «Проведення у Великій палаті» Регламенту Суду дещо відмінно та більш розширено регулює процедуру відмови палати від юрисдикції на користь Великої палати, порівняно з чинною редакцією ст. 30 Конвенції [1]. Так, у пунктах 1 та 2 правила 72 Регламенту Суду та статті 30 Конвенції передбачаються цілком аналогічні підстави для

такої відмови, а також її обов'язковою умовою визначається відсутність заперечень щодо цього у сторін справи. Проте, на відміну від ст. 30 Конвенції, п. 2 правила 72 Регламенту Суду у випадку, «якщо рішення якого-небудь питання, який Палата прийняла до розгляду, може вступити у протиріччя з практикою Суду», передбачає обов'язок, а не право палати поступитися своєю юрисдикцією на користь Великої Палати. Водночас п. 3 та п. 4 правила 72 Регламенту Суду, серед іншого, додатково зазначають, що «обґрунтування рішення про передачу юрисдикції не потрібне.... Сторонам надається один місяць для подання до Секретаріату Суду належним чином вмотивованого письмового заперечення. Будь-яке заперечення, що не задовольняє зазначених вище вимог, визнається Палатою неподаним» [1, 8].

Держави, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, або, як їх іще називають, «держави-учасниці», взяли на себе зобов'язання гарантувати дотримання основоположних громадянських та політичних прав, визначених у Конвенції, стосовно кожної людини в межах своєї юрисдикції незалежно від громадянства

Можна констатувати, що таким чином Суд зробив перший крок у напрямі втілення започаткованої ініціативи застосування додаткових заходів для дотримання узгодженості та послідовності його судової практики.

Водночас, за загальним правилом, керуючись п. 1 ст. 26 Конвенції та пунктами «с» та «е» правила 1 «Визначення» Регламенту Європейського суду з прав людини [1, 8], термін «Велика палата» це – Велика палата у складі сімнадцяти суддів, створена відповідно до п. 1 ст. 26 Конвенції; а

термін «Палата» означає палату у складі семи суддів, створену Судом відповідно до п. 1 ст. 26 Конвенції, для розгляду переданих йому справ. Відповідно до ст. 29 Конвенції палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34 Конвенції, та міждержавних заяв, поданих відповідно до статті 33 Конвенції. А от, виходячи зі змісту статей 26, 28, 30, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 46 Конвенції, та відповідно до п. «р» правила 1 «Визначення» Регламенту Суду [8] терміни «сторона» або «сторони» це – «Договірні Сторони, які є заявником або відповідачем; заявник (фізична особа, неурядова організація або група приватних осіб), що подав скаргу відповідно до статті 34 Конвенції» [1, 8]. При цьому згідно з п. 2 ст. 8 Протоколу № 15 зміни, передбачені статтею 3 цього Протоколу, не застосовуються до розгляду будь-якої справи, в якій одна зі сторін до дати набрання чинності цим Протоколом уже подала заперечення щодо відмови палати від розгляду справи на користь Великої палати [5].

Отже, враховуючи наведені положення Конвенції та Регламенту Суду, лише з дати набрання юридичної сили Протоколом № 15, виключно за рішенням палати (у складі 7 суддів) будь-яка справа, що нею розглядається (на підставі індивідуальної чи міждержавної заяви), яка, на думку палати, «порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї» може бути або «якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше», повинна бути передана на розгляд Великої палати (17 суддів) без права заперечень щодо цього як держав, так і фізичних осіб, їх груп чи неурядових організацій, які є сторонами вказаної справи.

Як свідчить практика, сторони дуже рідко подавали мотивовані заперечення проти передачі палатою справи на розгляд Великої палати (прикладом цього є: постанова від 12 квітня 2005 року у справі «Shamayev and 12 others v. Georgia and Russia» [9], постанова від 31 травня 2011 року у справі «Khodorkovskiy v. Russia» [10], постанова від 20 вересня 2011 року у справі «Neftyanaya Kompaniya YUKOS v. Russia» [11] та деякі інші). Тим більше, що стороні важко вмотивувати свої заперечення за відсутності обґрунтування рішення палати про передачу юрисдикції, як це передбачено п. 3 та п. 4 правила 72 Регламенту Суду. Водночас втрата сторонами права у майбутньому подати на перегляд справи Великою палатою відповідно до ст. 43 Конвенції не є достатньою підставою для скасування рішення про уступку юрисдикції, на що вже звертали увагу науковці [12].

Зокрема, стаття 43 Конвенції та правило 73 Регламенту Суду надають право сторонам

справи впродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою у виняткових випадках звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї, або важливе питання загального значення. Як бачимо, хоча положення наведеної статті вказують, що таке право сторін може реалізовуватися ними лише у виняткових випадках, проте варто зауважити, що встановлений ст. 43 Конвенції перелік підстав для перегляду справи Великою палатою є значно ширшим, ніж передбачений ст. 30 Конвенції перелік підстав для відмови палатою від розгляду справи на користь Великої палати, та охоплює його. Так, на відміну від ст. 30 Конвенції, її стаття 43 до зазначених підстав включає не лише ті випадки, коли справа порушує серйозне питання щодо «тлумачення», але й «застосування» Конвенції чи протоколів до неї. Також ст. 43 Конвенції до вказаних підстав включає випадки, коли справа порушує «важливе питання загального значення», що, на нашу думку, охоплює значно ширше коло питань, ніж ті, вирішення яких «може мати наслідком несумісність з рішенням, постановленим Судом раніше», як це визначено ст. 30 Конвенції, та однозначно включає й останні.

Отже, фактично відмова палатою від розгляду справи на користь Великої палати згідно зі ст. 30 Конвенції здійснюється з тих підстав, які у майбутньому, у виняткових випадках, могли б стати одними з підстав для передання справи на перегляд тієї ж Великої палати, але вже згідно зі ст. 43 Конвенції. При цьому однією з процесуальних відмінностей під час розгляду вказаних справ Великою палатою Суду міг би стати порядок формування її персонального складу у кожному конкретному випадку. Оскільки відповідно до п. 5 ст. 26 Конвенції «...Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жоден суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від заінтересованої Високої Договірної Сторони» [1]. Тоді як подібних обмежень щодо розгляду Великою палатою справи, переданої згідно зі ст. 30 Конвенції, не передбачено.

Крім цього, пункти 17-19 «Пояснювальної доповіді до Протоколу № 15» [13] та пункти 9-11 «Думки Суду щодо проекту Протоколу № 15 до Конвенції» [14] вказують, що внесення змін до ст. 30 Конвенції надасть можливість прискорити здійснення судочинства у справах, передбачених цією статтею. Палата консультуватиметься зі сторонами справи щодо наміру відмовитися від її розгляду і «звуть» справу наскільки це мож-

ливо, зокрема, визнавши неприйнятними відповідні її частини (або частини заяви), ще до такої відмови. До прикладу, як це відбувалося у справі *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [15]. Це дасть можливість сторонам чітко розуміти, щодо змісту яких питань акцентуватиметься увага Великою палатою. Загалом зміни, передбачені ст. 3 Протоколу № 15, забезпечать Великій палаті можливість у майбутньому надавати сторонам більш точні орієнтири щодо потенційного відходу від діючої прецедентної практики чи серйозного питання тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Зважаючи на це, доходимо висновку, що запровадження змін, передбачених ст. 3 Протоколу № 15, не лише надасть можливість видалити один із процесуальних етапів, спростити процедуру та пришвидшити строки розгляду Судом справ, які порушують істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, або потенційно передбачають вихід за межі усталеної прецедентної практики, але і розширить можливості Великої палати щодо забезпечення послідовного та узгодженого тлумачення і застосування норм Конвенції та протоколів до неї у всіх державах Ради Європи, що, беззаперечно, зміцнить захист прав людини та основоположних свобод на Європейському континенті.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. Офіційний вісник України /офіційне видання/ від 16.04.1998, № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції; Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Голос України. – 1997. – 24 липня.
3. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141 // Офіційний вісник України від 01.10.2010, / № 72/1. – Спеціальний випуск. – Стор. 15, стаття 2598.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Верховна Рада України; Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Урядовий кур'єр від 30.03.2006. – № 60.
5. Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg, 24.VI.2013. Council of Europe Treaty Series - No. 213: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/rms/0900001680084831>
6. Preliminary opinion of the Court in preparation for the Brighton Conference (Adopted by the Plenary Court on 20 February 2012): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dgi/brighton-conference/Documents/Court-Preliminary-opinion_en.pdf.
7. Брайтонская декларация. Конференция высокого уровня государств-участников Совета Европы: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euroua.com/europe/coe/1420-brajtonskaya-deklaratsiya-perevod>
8. Rules of Court. The European Court of Human Rights. Registry of the Court. Strasbourg, 14 November 2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf
9. Шамаев і 12 інших проти Грузії та Росії (*Shamayev and 12 others v. Georgia and Russia*) / Вибрані справи Європейського суду з прав людини. Випуск V: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/611/CASE%20OF%20SHAMAYEV%20AND%20OTHERS%20v.GEORGIA%20AND%20RUSSIA%20%20Ukrainian%20Translation.pdf>
10. Справа Ходорковський проти Російської Федерації (*Khodorkovskiy v. Russia*): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://echr.jimdo.com/%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5>
11. Справа «Neftyanaya Kompaniya YUKOS» v. Russia: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: files.sudrf.ru/2643/user/DOC/EUROP/YUkos_protiv_RF.doc
12. Зенин А.А. Дополнительный протокол № 15 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Международное правосудие. 2014. – N 2. С. 86 - 98: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://roseurosud.org/espch/dopolnitelnyj-protokol-n-15-k-konventsii-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod>
13. Explanatory Report to Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Strasbourg, 24.VI.2013. Council of Europe Treaty Series – No. 213. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383d>
14. Opinion of the Court on Draft Protocol No. 15 to the European Convention on Human Rights, adopted on 6 February 2013. European Court of Human Rights: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/2013_Protocol_15_Court_Opinion_ENG.pdf
15. Case of *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* (Applications nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06). Judgment 19 October 2012. Strasbourg: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/D0%82%D1%8B/Downloads/001-114082.pdf>

Людмила Козловська,
доктор юридичних наук,
доцент, науковий консультант
Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду
цивільних і кримінальних
справ

Застосування норм Конституції України в судовому захисті права власності українського народу

УДК 347.235

У статті досліджується застосування норм Конституції України як норм прямої дії при здійсненні судового захисту права власності Українського народу на землю та інші природні ресурси, що не можуть передаватися у приватну власність. Визначаються засади розмежування права власності Українського народу та права державної власності. Обґрунтовується необхідність встановлення матеріального і процесуального значення норм Конституції України у цивільному процесі у спорах про захист права власності на землю та інші природні ресурси.

Ключові слова: право власності Українського народу, право власності на землю, судовий захист, добросовісність набувача, правові презумпції.

Л. Козловская. Применения норм Конституции Украины в судебной защите права собственности Украинского народа

В статье исследуется применение норм Конституции Украины в качестве норм прямого действия при осуществлении судебной защиты права собственности Украинского народа на землю и другие природные ресурсы, которые не могут передаваться в частную собственность. Определяются основания разграничения права собственности Украинского народа и права государственной собственности. Обосновывается необходимость установления материального и процессуального значения норм Конституции Украины в гражданском процессе в спорах о защите права собст-

венности на землю и другие природные ресурсы.

Ключевые слова: право собственности Украинского народа, право собственности на землю, судебная защита, добросовестность приобретателя, правовые презумпции.

L. Kozlovska. Application of Norms of Constitution of Ukraine in Judicial Protection of Ukrainian People's Right to Property

The article deals with the investigation of application of norms of the Constitution of Ukraine as norms of direct action while performing judicial protection of Ukrainian peo-

ple's right to land and other natural resources, which cannot become private property. The author has determined principles of dividing Ukrainian people's right to property and the right of state property. The author has justified the necessity to establish substantial and procedural significance of the Constitution of Ukraine norms in civil process in disputes on the protection of proprietary right to land and other natural resources.

Key words: Ukrainian people's right to property, proprietary right to land and other natural resources, judicial protection, honesty of acquirer, proving, legal presumptions.

Актуальність теми дослідження. Інерційне застосування засад правового режиму землі та природних ресурсів, закладене у конституційному законодавстві радянського періоду історії України (ст. 11 Конституції УРСР 1978 року; ст. 19 Конституції СРСР 1977 року), зумовлює ігнорування в правозастосовній практиці юридичного поняття «права власності», яке міститься у ст. 13 та ст. 14 Конституції України. Така ситуація склалася внаслідок ототожнення права власності Українського народу і права державної та комунальної власності, якому сприяє те, що у галузевих законах щодо більшості об'єктів, визначених у ст. 13, ст. 14 Конституції України, закріплено саме право державної та комунальної власності. Звідси в науці повсякчас підтримується думка, що право власності Українського народу та право державної власності рівнозначні поняття [3, с. 170]. Такий підхід суперечить Конституції України та Цивільному кодексу України (ЦК України).

Мета і завдання дослідження полягають у визначенні теоретичних засад застосування норм Конституції України в судовому захисті права власності Українського народу, встановленні їх матеріального та процесуального значення при розгляді судом цивільних справ про захист права власності на землю та інші природні ресурси.

Основний зміст дослідження. Право власності Українського народу може бути охарактеризоване як суб'єктивне право, конституційно-правовий інститут, конституційно-правовий принцип, спрямований на захист прав людини на природні ресурси і забезпечення реалізації інших конституційних прав. Існує також цивілістичне поняття права власності Українського народу (ст. 324 ЦК України). Конституційне поняття права власності може не збігатися з цивілістичним поняттям, адже перше встановлюється для конституційного правового регулювання та захисту. Проте визначення Українського народу як суб'єкта права власності

міститься у ст. 324 ЦК України. Також ч. 1 ст. 373 ЦК України відтворює ч. 1 ст. 14 Конституції України та визначає, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Отже, щодо землі та інших природних ресурсів існує формальна тотожність конституційного та цивільного правового регулювання. У ЦК України присутня пряма «конституціоналізація» норм щодо права власності на землю та інші природні ресурси. Статтею 318 ЦК України визначено, що суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені ст. 2 цього Кодексу. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Потрібно звернути увагу, що у ст. 13 Конституції України встановлено, що не держава або територіальні громади здійснюють повноваження власника, а лише органи державної влади або місцевого самоврядування, а отже, на рівні конституційного правового регулювання заміни суб'єкта не відбувається. Таке формулювання відмежовує за суб'єктною ознакою право власності Українського народу від права власності держави та територіальних громад.

Як будь-яка адекватно не вирішена наукова проблема, ототожнення права власності Українського народу та права державної чи комунальної власності має негативні практичні наслідки. В цьому випадку внаслідок згаданого інерційного розуміння ігнорується основоположний засновок теорії права власності, що право власності не вичерпується повноваженнями власника. Тобто, право власності характеризує така риса, як еластичність права власності, яка означає, що навіть якщо всі повноваження власника будуть обмежені, передані іншим суб'єктам, право власності не припиняється за умови збереження правового титулу власника. Як тільки обмеження повноважень власника відпадуть – це право відновиться повністю. Розщеплення права власності – це досить поширена правова ситуація та юридична конструкція. Те, що в

галузевих законах не знайдено інших юридичних конструкцій ніж визначення здійснення повноважень власника органами державної влади чи місцевого самоврядування як права державної чи комунальної власності, не означає припинення права власності Українського народу, яке виникає на підставі норм Конституції України.

Закріплення правового титулу (правової підстави) власності на землю та природні ресурси за Українським народом у Розділі I Конституції України визначає незмінність та невід'ємність такого правового титулу – права власності Українського народу на землю та природні ресурси. Доки зберігається правовий титул, суб'єкт права власності зберігає повноваження правової охорони та захисту свого права.

Правова охорона в цьому випадку означає правове регулювання, яке відповідає нормам Конституції України, та можливість змінювати правове регулювання єдиним органом законодавчої влади на засадах, визначених Конституцією України. Правовий захист як окреме суб'єктивне право, належне народу України – учаснику правовідносин, а не як повноваження, що входить до того чи іншого суб'єктивного права, в цьому випадку права власності, означає можливість здійснити правові заходи для відновлення порушеного права на об'єкти, визначені у відкритому переліку ст. 13 ЦК України, ознаки яких (об'єктів) конкретизуються у системному розумінні з іншими нормами Конституції України. Зокрема, п. 36 ч. 1 ст. 85 Конституції України, який передбачає, що до повноважень Верховної Ради України належить затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності. Норми ст. 14 Конституції України у їх логічному співвідношенні із нормами ст. 13 вказують, що серед усіх перерахованих видів природних ресурсів лише земля може перебувати у приватній власності громадян та юридичних осіб. Стаття 13 Конституції України є прикладом поєднання посуб'єктного і пооб'єктного відмежування особливого виду права власності. Такий прийом конституційного регулювання свідчить про важливість застосування підвищеного рівня захисту цього виду права власності через особливу цінність вказаних об'єктів, їх обмеженість як ресурсу.

Отже, Конституція України та ЦК України в частині визначення Українського народу як особливого суб'єкта права власності збігаються. Це означає, що належність землі, інших природних ресурсів Українському народові має врахо-

уватися при здійсненні не лише конституційного, але й цивільного правового захисту. Запозичення в ЦК України елементів конституційного правового регулювання, яке відрізняється загальністю формулювань, має на меті встановлення норм, які обмежують сферу застосування цивільно-правових конструкцій. Правове регулювання земельних відносин у правовій системі України виходить за межі цивільного права та закономірно містить норми публічно-правового характеру. Саме як норму-принцип слід розуміти норми ст. 324 ЦК України та ч. 1 ст. 373 ЦК України, обмежувальне значення якого для встановлення права власності інших осіб на перераховані об'єкти допускається з огляду на встановлення гарантії належності кожному природних ресурсів (обмежених і невідтворюваних) та їх використання.

Існує низка обставин, які вказують на недопустимість ігнорування конституційно-правового поняття «право власності Українського народу» та ототожнення права власності Українського народу і права державної власності.

Право власності Українського народу закріплюється в Конституції України з метою забезпечення прав людини. Право державної власності закріплюється з метою економічного забезпечення функціонування держави як інституції. Основоположні характеристики права власності Українського народу ґрунтуються на нормах Розділу I Конституції України, які містять засади визначення права власності на природні об'єкти, що забезпечують природне (фізичне) існування людини. Мета встановлення конституційних норм, які закріплюють виключне право власності Українського народу, – це збереження земель певних категорій, інших природних ресурсів для забезпечення фізичного існування людини. Призначення права власності держави полягає у забезпеченні її конституційно встановлених функцій та економічних функцій власності. Водночас закріплення у ст. 13 Конституції України права власності на природні ресурси за таким суб'єктом, як Український народ, полягає у забезпеченні екологічних функцій власності та екологічної безпеки людини. Тобто призначення права власності Українського народу полягає у забезпеченні прав людини. Частина 1 ст. 13 Конституції України встановлює не перелік майна, яке забезпечує функції держави, ця норма встановлює перелік об'єктів, збереження яких забезпечує фізичне існування людини, та є конституційно-правовою гарантією дотримання інших конституційних прав людини, наприклад, передбачених ст. 49, ст. 50 Конституції України. Отже, йдеться про основну

екологічну функцію власності, а не функцію забезпечення діяльності держави в особі її органів, про публічний, а не лише державний інтерес. Розмежування поняття інтересу публічного як інтересу всього суспільства та інтересу держави як інституції також існує у Конституціях багатьох інших держав. Наприклад, це Конституції ФРН, Іспанії, Туреччини, Італії, Данії [1, с. 329].

Екологічна функція власності та похідна від неї соціальна функція [1, с. 226–227] не закріплені прямо в нормах Конституції України, проте можуть бути виведені зі змісту ст. 1, ст. 3, ст. 13 та ч. 4 ст. 41 Конституції України. Так, ст. 13, ст. 14 Конституції України містять конституційно-правове регулювання відносин власності, яке створює правову основу функціонування держави Україна як соціальної держави, у якій людина, її життя, здоров'я, безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Екологічна функція права власності Українського народу на землю та інші природні ресурси визначає засади забезпечення фізичного існування людини. Дотримання соціальної функції права власності Українського народу на землю та інші природні ресурси попереджає можливість соціального вибуху, який може настати у разі ігнорування всіма органами законодавчої, виконавчої та судової влади змісту цього права. Урахування в правотворчій та правозастосовній практиці названих функцій забезпечує адекватний баланс між суспільним інтересом та приватними інтересами власників.

Практичне значення розмежування функцій права власності Українського народу та функцій права державної власності полягає у визначенні об'єкта конституційного та судового захисту. Адже саме невірне визначення природи порушеного права як об'єкта судового захисту призводить до встановлення в судових рішеннях правових висновків, за змістом яких пріоритет має надаватися приватному інтересу над інтересом держави, хоча йдеться саме про порушення права власності Українського народу, тобто про публічний, суспільний інтерес. У спорах про право власності на об'єкти земель лісового, водного фонду суди не застосовують п. 4 ч. 1 ст. 268 ЦК України щодо відносин, які виникли на час чинності зазначеної норми, мотивуючи це таким: «Оскільки положення пункту 4 частини першої статті 268 ЦК України за своєю суттю спрямоване на захист прав власників та інших осіб від держави, то з огляду на статус держави та її органів як суб'єктів владних повноважень дія цієї норми не поширюється на позови прокуратури, які пред'явля-

ються від імені держави і спрямовані на захист прав державної власності, порушених незаконними правовими актами органу державної влади. Отже, на такі позови поширюється положення статті 257 ЦК України щодо загальної позовної давності й на підставі частини першої статті 261 цього Кодексу перебіг позовної давності починається від дня, коли держава в особі її органів як суб'єкт владних повноважень довідалася або могла довідатися про порушення прав і законних інтересів» [6]. Тобто, Верховним Судом України, по-перше, створюється необґрунтована квазі-норма права, по-друге, не враховується, що саме право власності Українського народу було порушено внаслідок дій органів державної влади та укладених надалі нікчемних правочинів і саме це право підлягає захисту.

Можна стверджувати, що на етапі, коли в теорії права не розмежовуються зазначені функції права власності Українського народу та права державної власності, у правозастосовній практиці відбувається певна підміна понять: спір про право власності на об'єкти, названі в ст. 13, ст. 14 Конституції України, постає як спір особи проти держави, тобто як спір особи, право якої порушено. Насправді ж є спір особи, яка порушила право на об'єкти, згадані у ст. 13, ст. 14 Конституції України, проти Українського народу (всіх і кожного).

Конституція України закріплює перелік суб'єктів та об'єктів права власності Українського народу з метою встановлення конституційного захисту права власності на землю, інші природні ресурси. Метою конституційного захисту є забезпечення основоположних прав людини. Саме призначення права власності, закріпленого в ст. 13, ст. 14 Конституції України, як такого, що забезпечує права людини, визначає право кожного вимагати дотримання таких прав та їх захисту від усіх інших, зокрема й від органів державної влади і місцевого самоврядування. Тобто Український народ у відносинах захисту належного йому права власності може розглядатися як колективний суб'єкт, а саме право власності – як колективне право. Право власності Українського народу є також абсолютним правом за ознакою визначення суб'єктів, уповноважених і зобов'язаних на захист права.

Практичним наслідком цього є можливість здійснити захист права власності у разі його порушення всіма і кожним, хто охоплюється поняттям Український народ. Право власності Українського народу є природним правом у його розумінні як такого, що встановлене на

природні об'єкти, які тільки й можуть перебувати у власності всіх і кожного. Визначення всіх і кожного як об'єкта захисту порушених цивільних майнових прав у судовій практиці зіштовхнується з проблемою недостатньої обґрунтованості предмета і підстав позову, тому позивачі мають доводити порушення їх екологічних прав. Натомість Держава Україна і територіальні громади як учасники цивільних правовідносин розглядаються як унітарні суб'єкти. Захист права власності держави і територіальних громад у разі його порушення може бути здійснено органами державної влади і місцевого самоврядування на підставах, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Конституційно-правовий режим суб'єктів, об'єктів, підстав виникнення права власності на землю та інші природні ресурси визначає також статус органів державної влади та місцевого самоврядування, в інтересах яких можуть бути пред'явлені позови про захист цих прав. Їх статус має бути закріплений Конституцією України (розділ VI, Розділ XI). Практичним наслідком цього є, наприклад, визначення Кабінету Міністрів України як позивача або органу, в інтересах якого пред'являється в усіх спорах позов про захист права власності Українського народу на об'єкти, що не підлягають приватизації і щодо яких встановлено режим державної власності. Це дозволить уникнути «пошуків» органу державної влади, в інтересах якого можна пред'явити позов про захист права власності на об'єкти, наведені у ст. 13 Конституції України, що не підлягають приватизації [7]. Надто в тих випадках, коли такі органи самі ж і порушують норми Конституції та законів України.

Ефективний судовий захист порушеного права залежить від точного визначення об'єкта захисту. Саме на етапі концептуального розмежування права власності Українського народу та права державної власності потрібно визначитися з характеристиками об'єкта такого виду права власності, як «право власності Українського народу».

Право власності Українського народу є публічною власністю. Такі властивості об'єктів права власності Українського народу, як загальнодоступність, життєва необхідність зумовлюють особливі риси цього виду права власності. Норма ч. 1 ст. 13 Конституції України, яка визначає, що від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією, вказує на вста-

новлення щодо землі, інших природних ресурсів, що не підлягають приватизації, правового режиму публічної власності як невідчужуваної та такої, що не має строків давності. Тому, наприклад, норми Закону № 4176-VI від 20.12.2011 «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства», яким було виключено п. 4 ч. 1 ст. 268 ЦК України, в частині їх дії щодо об'єктів, що не підлягають приватизації, є порушенням конституційного принципу невідчужуваності таких об'єктів, одним із елементів якого є неможливість припинення права власності Українського народу на землю, природні ресурси за давністю, незастосування строків давності щодо таких об'єктів. Таке майно не може набуватися і за набувальною давністю.

Також зміст норм ст. 13, ст. 14 Конституції України у їх зв'язку зі ст. 3 Конституції України визначає умови дотримання балансу між приватними та публічними, суспільними інтересами, або, точніше, перевагу публічного екологічного інтересу як інтересу всіх і кожного над інтересом однієї особи або групи осіб. Вимоги екологічної безпеки, закріплені в міжнародних конвенціях, об'єктивно обмежують право власності, зокрема й право приватної власності, навіть якщо воно виникло на законних підставах, тобто тих, які не суперечать Конституції України та імперативним нормам законодавства. Визначення Конституцією України, ЦК України виключності права власності Українського народу на землю та природні ресурси нормативно встановлює наявність публічного інтересу та його пріоритет над приватними інтересами у спорах про захист права власності на об'єкти, які не можуть перебувати у приватній власності (ст. 83, ст. 84 Земельного кодексу України, ч. 1 ст. 12 Лісового кодексу України, ст. 6 Водного кодексу України). За умови доведення, що спірні земельні ділянки характеризуються саме як об'єкти, що не підлягають приватизації (не можуть перебувати у приватній власності), наявність публічного інтересу не підлягає доказуванню та обґрунтуванню в рішенні суду на відміну від інших спорів про захист права власності учасників цивільних відносин за участі органів державної влади, місцевого самоврядування. Важливою юридичною характеристикою «права власності Українського народу» є підстави його виникнення. Частиною 3 ст. 11 ЦК України встановлено, що цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства. Відповідно до ч. 1 ст. 4 ЦК України Конституція становить основу цивіль-

ного законодавства України. Відповідно до ч. 2 ст. 4 ЦК України основним актом цивільного законодавства є Цивільний кодекс України. Норми ст. 324 та ч. 1 ст. 373 ЦК України знову ж таки передбачають право власності Українського народу та визначають особливий режим землі як національного багатства України. Для встановлення закону як підстави виникнення права власності Українського народу на землю та природні ресурси норми ст. 13, ст. 14 Конституції України, ст. 324 та ч. 1 ст. 373 ЦК України застосовуються у сукупності (системі) з нормами законів, якими визначено види землі, природних ресурсів, що не підлягають приватизації. Наприклад, такими нормами є ст. 83, ст. 84 Земельного кодексу України, які містять конкретний правовий механізм реалізації конституційних норм щодо закріплення належності природних ресурсів Українському народові. Отже, підставою виникнення права власності Українського народу, держави, територіальних громад на землю, інші природні ресурси як об'єкти, що не підлягають приватизації, є закон. Державні акти про право власності на землю, землевпорядні документи у цьому випадку лише підтверджують право, яке виникло на підставі закону.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України правовий режим власності визначається виключно законами України. Норми щодо регулювання права власності виключно законами належать до найважливіших правових гарантій права власності. Пункт 36 ч. 1 ст. 85 Конституції України передбачає, що до повноважень Верховної Ради України належить затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності. Конституцією України прямо визначено об'єкти права власності Українського народу. Звідси правовий режим таких об'єктів, зокрема види земель, їх цільове призначення, зміна їх цільового призначення, мають бути врегульовані вичерпно на рівні закону. Тобто, законодавче регулювання порядку набуття права власності, майнових прав на зазначені об'єкти можливе лише у такий спосіб, щоб це не порушувало конституційно-правового режиму зазначених об'єктів.

Визнання об'єктів, що не підлягають приватизації (не можуть перебувати у приватній власності, вилучені з цивільного обороту, обмежені в обороті), є умовою дотримання конституційного режиму права власності на зазначені об'єкти. Іншою умовою є встановлення законом порядку і умов їх переходу на праві власності до інших

суб'єктів. Йдеться про встановлення щодо них права державної або комунальної власності та можливе набуття приватної власності. У всіх випадках – це порядок, встановлений законами, а не іншими видами нормативно-правових актів. Установлення відповідності закону вимогам доступності, чіткості та передбачуваності у частині визначення закону, що регулює правовий режим права власності на землю та інші природні ресурси, є оцінкою можливості прийняття такого закону як такого, що відповідає ст. 13, ст. 14 Конституції України.

Право власності Українського народу закріплюється в Конституції з метою забезпечення прав людини. Право державної власності закріплюється з метою економічного забезпечення функціонування держави як інституції

Судовий захист права власності Українського народу, як і будь-яких інших суб'єктивних прав, має відбуватися на засадах верховенства права. Верховенство права вимагає застосування норм Конституції України, зокрема ст. 13, ст. 14, як норм прямої дії всіма судами, зокрема й судами першої інстанції. Існує матеріально-правове та процесуально-правове значення норм Конституції, які, очевидно, як і величезна кількість інших норм Конституції України, ЦК України, інших законів, мають політико-правове, матеріальне та процесуальне правове значення, але основним є їх нормативний зміст.

Правові норми можуть існувати у вигляді принципів права, правових презумпцій. Процесуальне значення (не зміст, а саме значення) норм Конституції полягає у застосуванні норм Конституції, які містять ознаки правових презумпцій, у цивільному процесі для визначення обсягу та змісту доказування підстав позовних вимог. Так, зазначений в ч. 1 ст. 68 Конституції України обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей забезпечується встановленням у ч. 2 цієї ж статті презумпції знання законів кожним, сформульованої через конституційний обов'язок: «Незнання законів не звіль-

няє від юридичної відповідальності», який звернений до кожного та будь-якого учасника правовідносин. Отже, ст. 68 Конституції України встановлено неспростовну презумпцію знання закону кожним.

Слід виходити зі значення «закону» саме як нормативного акта, прийнятого парламентом, або прирівняного до нього нормативно-правового акта (п. 1 ч. 1 ст. 93 Конституції України). Підзаконні нормативно-правові акти за своєю природою мають бути звернені до органів державної влади і місцевого самоврядування. Саме тому порушення суб'єктами права, фізичними та юридичними особами підзаконних нормативно-правових актів не може тягнути застосування судами презумпції знання закону. Як правило, порушення, недотримання фізичними та юридичними особами підзаконних нормативних актів, якими встановлюється порядок або процедура набуття права власності на земельну ділянку, мають саме формальний характер. У судовій практиці це має назву «позови з формальних підстав». При цьому не має бути порушено вимоги закону щодо визначення кола об'єктів, зокрема й земельних ділянок, які не можуть перебувати у приватній власності. Тому позиція органів прокуратури щодо відмови від пред'явлення «позовів з формальних підстав» у земельних спорах, вимог про оскарження актів органів державної влади та місцевого самоврядування щодо виділення земельної ділянки з підстав недотримання підзаконних нормативно-правових актів за умови непорушення вимог закону, якими визначено правовий режим того чи іншого виду земель, є такою, що відповідає принципу верховенства права. Іншим питанням є легітимність підзаконних нормативних актів, положеннями яких визначаються права та обов'язки особи.

Статті 13 та 14 Конституції України також містять ознаки правових презумпцій, а саме – визначення об'єкта судового захисту, адже презюмується, що вся земля, крім тієї, яка може бути передана в приватну власність, та інші природні ресурси належать народу України. Всі ці конституційно-правові презумпції повинні застосовуватися судом на засадах верховенства права.

Характерною рисою судового правозастосування при вирішенні земельних спорів, зокрема у цивільному судочинстві, є ігнорування вітчизняними судами норм Конституції України, які встановлюють особливий правовий режим землі та інших природних ресурсів у Розділі I Конституції України, а також ігнорування інших

названих конституційних презумпцій. У таких спорах позиціонується намір захистити права приватної особи, порушником яких виступає держава, із достатньо суперечливим посиланням на принцип рівності всіх суб'єктів права власності перед законом (ч. 4 ст. 13 Конституції України). Пріоритет прав та інтересів людини у судовому правозастосуванні відповідає Конституції України, засадам верховенства права, але пріоритет лише законно набутих прав. Захисту підлягають лише законні права та інтереси, які охороняються законом. Закріплення положення щодо рівності суб'єктів права власності перед законом в Конституції України, як і в деяких інших пострадянських Конституціях, пов'язується із бажанням законодавця скинути тягар «пріоритету права державної власності». У цьому випадку захист має здійснюватися не у площині «порівняння суб'єктів», а з підстав виникнення того чи іншого права та його законності.

Встановлене у ст. 13, ст. 14 Конституції України поняття права власності Українського народу, його посуб'єктне та пооб'єктне формулювання визначає всі без винятку особливості судового захисту вказаного права: учасників судового розгляду, предмет і підстави позовних вимог, зміст та обсяг доказування, розподіл тягаря доказування. Також із характеристикою об'єктів права власності Українського народу пов'язується рівень захисту легітимних очікувань набувачів-володільців таких об'єктів, які підлягають захисту.

Так, наприклад, найпоширеніші способи захисту права державної або комунальної власності на земельні ділянки, що не підлягають приватизації, а отже, є об'єктами права власності Українського народу, – це визнання недійсним рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування, визнання недійсним державного акта про право власності на землю та витребування майна з чужого незаконного володіння (ст. 388 ЦК України). Як правило, набувачі земельних ділянок внаслідок штучно створеного «ланцюжка» послідовних оплатних правочинів посилаються на своє становище добросовісного набувача, тобто відповідно до ст. 330 ЦК України законного власника. В ЦК України закріплено загальну презумпцію добросовісності учасників цивільного обороту і їх дій (ч. 5 ст. 12 ЦК України). Вона не конкретизована аналогічно ст. 2268 ЦК Франції: «Добросовісність завжди презюмується, і той, хто посилається на недобросовісність, має її доказати» [2, . 640], але процесуальне значення презумпцій матеріального права діє також в українському праві.

Презумпція добросовісності володільця є спростовною презумпцією. Обов'язок доказати добросовісність набуття права власності на річ покладається на того, хто посилається на таку добросовісність. Поняття добросовісності «не знав і не повинен був знати» в цивільному праві має об'єктивний характер. До того ж, якщо щодо інших об'єктів вона ґрунтується на застосуванні фактичних презумпцій – рухомою річчю володіє, як правило, власник, та особа, яка зареєстрована як власник, зазвичай є власником, то щодо об'єктів, що не підлягають приватизації, існує презумпція недобросовісності набувача. Вона виводиться із презумпції знання закону у його розумінні як нормативного акта, прийнятого органом законодавчої влади (ст. 68 Конституції України).

Судовий захист права власності Українського народу, як і будь-яких інших суб'єктивних прав, має відбуватися на засадах верховенства права. Верховенство права вимагає застосування норм Конституції України, зокрема ст. 13, ст. 14, як норм прямої дії всіма судами, зокрема й судами першої інстанції

Тому у спорах про право власності на землю, природні ресурси, інші об'єкти права власності Українського народу органи державної влади, місцевого самоврядування, прокурор не повинні доводити недобросовісність нового набувача. Адже зазначене не становить елементу фактичного складу набуття права власності Українським народом, права, яке виникло на підставі закону. В цьому випадку слід також брати до уваги, що у ст. 330 ЦК України вирішено питання про природу права, яке набувається добросовісним набувачем за оплатним правочином – це право власності. Тобто доказування розподіляється щодо кожного титулу права власності, на яке посилаються позивач і відповідач. Щодо об'єктів, що не підлягають приватизації, оцінка добросовісності набувача судом переміщується із площини оцінки фактів, які вказують на те, що особа-набувач повинна була знати, що відчужу-

вач майна не є власником, на оцінку того, що об'єкт права власності є об'єктом, який не може перебувати у приватній власності. Потрібно зазначити, що у рішеннях Верховного Суду України щодо витребування земельних ділянок, правовий режим яких встановлено законом, прослідковується мотивування обґрунтованих сумнівів добросовісності їх набувачів, проте їх наслідки не відображено у правових висновках суду [7].

Визначення у ст. 330 ЦК України правового титулу добросовісного набувача, у якого не може бути витребуване майно, саме як права власності, а не іншого непоіменованого майнового права, як це розумілося до нової редакції ст. 330 ЦК, зумовлює обов'язок доказування правового титулу власності, тобто доказування добросовісним набувачем усіх елементів фактичного складу набуття права власності. Відповідно до змісту ст. 388 ЦК України у її системному зв'язку зі ст. 330 ЦК України добросовісний набувач має доказати: вибуття майна за волею власника із його володіння, оплатність правочину, на підставі якого набуто майно, свою власну добросовісність набуття майна. Добросовісний набувач, право якого у ст. 330 ЦК України визначено як право власності, вже не захищений статусом добросовісного набувача-володільця, який не отримує права власності у зв'язку з дефектністю правової підстави набуття майна, і тільки на це може посилатися у судовому спорі й таким чином отримувати захист від виндикаційного витребування [4, С. 497–500].

Отже, в спорах про право власності на об'єкти, визначені ст. 13, ст. 14 Конституції України, що не підлягають приватизації, позивач – уповноважений суб'єкт (орган державної влади, місцевого самоврядування, прокурор) доказує елементи складу підстав виникнення права власності Українського народу, державної чи комунальної власності. Відповідач – новий набувач майна, який посилається на правовий титул власника, доказує наявність усіх елементів виникнення права приватної власності на об'єкт: те, що право власності на об'єкти, які не можуть бути у приватній власності, припинилося внаслідок вибуття майна за волею власника із його володіння, тобто було відчужене в межах повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (у відповідача є пільга – можна посилатися на ч. 2 ст. 19 Конституції, але ця презумпція може бути спростована); оплатність підстави набуття; власну добросовісність як нового набувача майна.

Дії органів державної влади або місцевого самоврядування всупереч імперативним нор-

мам законодавства, які відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України встановлюють виключні повноваження та порядок (спосіб) здійснення повноважень органів державної влади або місцевого самоврядування щодо розпорядження об'єктами права власності держави або комунальної громади, вказують, що існує вибуття майна з володіння власника поза волею власника (ч. 1 ст. 388 ЦК України). Щодо об'єктів, підставою виникнення права власності на які є закон, воля власника встановлюється в законі. Неналежне виконання органами прокуратури повноважень захисту права власності на об'єкти, що не підлягають приватизації, права власності Українського народу, права державної та комунальної власності не спростовує того, що об'єкт вибув із володіння держави або територіальної громади поза волею власника. Відсутність встановлених законом повноважень власника у органів державної влади або місцевого самоврядування однозначно вказує на те, що воля власника не була дотримана.

Земля та інші природні ресурси – це особливі об'єкти права власності. Застосування режиму «правової невизначеності» щодо земель деяких категорій, встановлених законом, інших природних ресурсів спростовується саме чітким і однозначним правовим регулюванням правового режиму земель, інших природних ресурсів, починаючи з Розділу I Конституції України, Цивільного кодексу України, Земельного кодексу України, Лісового кодексу України, Водного кодексу України.

Закріплення не так давно права державної власності на всі землі зумовлює особливості застосування презумпції законності набуття права власності на землю. Власник землі та інших природних ресурсів завжди відомий – це Український народ. Право власності на землю та інші природні ресурси інших учасників цивільних правовідносин, які набули право власності із дотриманням вимог Конституції України та вимог закону, є похідним від права власності Українського народу. Переходу права власності до інших учасників відносин мають передувати законні підстави, наявність яких доказывается набувачем.

Зокрема, у випадку вчинення правочинів з метою набуття права власності на земельні ділянки, які відповідно до ст. 1, ст. 4, ст. 5 ЛК України становлять землі лісового фонду та лісогосподарського призначення і які володіють сукупністю зовнішніх видимих природних ознак, недобросовісність набувача презюмується незалежно від кількості укладених попередніх та наступних правочинів щодо земельної

ділянки, а можлива добросовісність підлягає доказуванню засобами, які вказують на об'єктивно існуючу відсутність інформації та неможливість отримання достовірної інформації («не знав і не міг знати») щодо юридичних властивостей, правового режиму земельної ділянки – об'єкта правочину, яка належить до земель лісового фонду та лісогосподарського призначення, щодо яких встановлено спеціальний правовий режим речей, обмежених в обороті (ст. 178 ЦК України, ст. 83, ст. 84 ЗК України, ч. 1 ст. 12 ЛК України).

Отже, нормативні презумпції, які мають застосовуватися судами при розгляді справ про захист права власності Українського народу, становлять систему, в якій поєднані: неспростовна презумпція знання закону кожним (ст. 68 Конституції України); презумпція належності землі та природних ресурсів Українському народові (ст. 13 Конституції України), що може бути спростована лише змістом законів, якими встановлено порядок переходу права власності на такі об'єкти в державну, комунальну та приватну власність і визначено об'єкти, що не підлягають приватизації; спростовна конституційна презумпція дій органів державної влади та місцевого самоврядування на законних підставах, в межах їх повноважень та у законний спосіб (ч. 2 ст. 19 Конституції України); галузева, цивільно-правова спростовна презумпція добросовісності дій учасників цивільних відносин (ч. 5 ст. 12 ЦК України). Всупереч вимогам закону, які прямо встановлюють режим права власності Українського народу конкретно щодо об'єктів, що не підлягають приватизації, судами здійснюється пріоритетне застосування спростовних презумпцій (ч. 2 ст. 19 Конституції України, ч. 5 ст. 12 ЦК України), незважаючи на неспростовні презумпції (ст. 68 Конституції України), а також вибіркоче застосування «усіченого», неповного фактичного складу набуття права власності незаконним володільцем (ст. 330 ЦК України).

Правило, встановлене ч. 1 ст. 60 Цивільного процесуального кодексу України, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, передбачених статтею 61 згаданого кодексу, має використовуватися судом у її системному розумінні з ч. 1 ст. 57 ЦПК України, відповідно до якої докази підтверджують або спростовують вимоги і заперечення сторін.

Отже, у разі пред'явлення позовних вимог органами прокуратури, органами державної влади чи місцевого самоврядування про повер-

нення майна з чужого незаконного володіння зазначені суб'єкти мають доказувати законність набуття Українським народом, державою, територіальною громадою як первісним власником та його уповноваженими суб'єктами права власності на об'єкти, що не підлягають приватизації. Водночас добросовісний набувач доказує всі елементи набуття права власності на такі об'єкти в порядку обґрунтування своїх заперечень, зокрема й свою добросовісність, об'єктивна наявність якої може бути доволі рідкісною. Адже первісний власник – Український народ, захищений саме тим, що його право власності виникає на підставі закону та не підлягає припиненню, а отже, добросовісність виключається і може бути доказана лише у випадку обґрунтованих сумнівів у якостях самого об'єкта (наприклад, незалісена земельна ділянка, змінене русло ріки тощо).

Стосовно практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у застосуванні ст. 1 Протоколу Першого Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), то є очевидною невідповідність легітимних очікувань набувачів земельних ділянок лісгосподарського призначення, водного фонду, інших природних об'єктів, що не підлягають приватизації. Автономне тлумачення, яке застосовується ЄСПЛ, не має суперечити загальним засадам, закріпленим в Конституції України. ЄСПЛ неодноразово використовував поняття закону в найширшому його розумінні, включаючи в це поняття навіть управлінські акти, акти органів державної влади, на підставі яких виникали права і обов'язки сторін [5, с. 170–190]. Проте засади діяльності ЄСПЛ не дозволяють, насамперед, ігнорувати прямі норми національної Конституції.

Практика ЄСПЛ у застосуванні ст. 1 Протоколу Першого Конвенції ґрунтується на суспільному інтересі як підставі допустимого втручання держави у сферу майнових прав приватних осіб, зокрема й щодо вилучення майна. Враховуючи значення збереження земель, інших природних ресурсів для забезпечення екологічної безпеки людини, саме критерій суспільного інтересу є превалюючим у втручанні суду в майнову сферу особи. Можна вважати, що у спорах про право власності на землю, природні ресурси, що не підлягають приватизації, критерії допустимості втручання держави у майнову сферу особи становлять ієрархію, в якій пріоритет принципу публічного, суспільного інтересу визначено на рівні Конституції України. У цьому випадку, наприклад, забудова незаконним набувачем земель є обставиною, яка визначає необхідність

вилучення земель лісгосподарського призначення, водного фонду, рекреаційного призначення, природно-заповідного фонду. Адже забудова таких земельних ділянок є порушенням цільового призначення земель окремих категорій, що несумісно із функцією забезпечення екологічної безпеки людини. Таким чином, в основу заперечень або ж позовних вимог набувачів земельних ділянок лісгосподарського призначення, водного фонду, інших об'єктів, що не підлягають приватизації, покладаються обставини, які становлять склад порушення Конституції України та імперативних норм цивільного, земельного, природоохоронного законодавства. Це не лише не заперечується набувачами-відповідачами, але й становить основу доказування в спорі про право власності на земельні ділянки, зміст якого охоче відтворюють суди в мотивувальній частині рішення.

Отже, застосування поняття «право власності Українського народу» є необхідним для судового захисту всіх видів права власності. Вирішення земельних та інших майнових спорів щодо об'єктів права власності Українського народу на засадах верховенства права, а значить дотримання основоположних прав людини, вимагає застосування норм Конституції України як норм прямої дії, встановлення у цивільному процесі їх матеріального і процесуального значення.

Список використаних джерел:

1. Андреева Г. Н. Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации. – М.: Норма, 2009. – 368 с.
2. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / [пер. с фр. В. Захватаева; предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев; отв. ред. А. Довгерт]. – К.: Истина, 2006. – 1008 с.
3. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. Проф. А. Довгерта. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.
4. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве: учеб.-практ. пособие. – 2-е изд. / К. И. Скловский. – М.: Дело, 2002. – 512 с.
5. Сагдеева Л. В. Право на защиту собственности в актах Европейского суда по правам человека / Л. В. Сагдеева. – М.: Статут, 2014. – 319 с.
6. Постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2015 року № 3-539гс15: – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E93C1A5B66F37DDAC2257ED700495B14](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E93C1A5B66F37DDAC2257ED700495B14)
7. Постанова Верховного Суду України від 29 червня 2016 року № 6-1376ц16: – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7DDFE1B01DBA2852C2257FE7004994B4](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7DDFE1B01DBA2852C2257FE7004994B4).

Аріна Савченко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
права та процесу факультету
№ 6 Харківського
національного університету
внутрішніх справ

Судові протиріччя застосування інституту набувальної давності до самочинного будівництва

УДК [347.91.95: 347.232.4] (477)

У статті досліджується правова природа набувальної давності як способу визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва. На підставі матеріалів судової практики аналізуються умови застосування набувальної давності до об'єктів будівництва загалом, а також з'ясовується можливість її застосування в контексті об'єктів самочинного будівництва зокрема.

Ключові слова: нерухомість, набувальна давність, самочинне будівництво.

А. Савченко. Судебные противоречия применения института приобретательской давности к самовольному строительству

В статье исследуется правовая природа приобретательской давности как способа признания права собственности на объекты самовольного строительства. На основании материалов судебной пра-

ктики анализируются условия применения приобретательской давности к объектам строительства вообще, а также выясняется возможность ее применения в контексте объектов самовольного строительства в частности.

Ключевые слова: недвижимость, приобретательская давность, самовольное строительство.

A. Savchenko. Legal contradictions of the institute for prescription unauthorized construction

The article examines the legal nature of the prescription as a way of recognition of ownership of unauthorized construction. Based on case law analyzes the conditions applying to the prescription of construction, and it turns out the possibility of its application in the context of the objects of unauthorized construction.

Key words: real estate, usucaption, unauthorized construction.

Право власності може набуватися різними способами, які в цивілістиці традиційно поділяються на дві групи: первинні, тобто такі, що не залежать від прав попереднього власника на майно, та похідні, за яких право власності на майно переходить до власника від його попередника в порядку правонаступництва. Тобто підставами виникнення (набуття) права власності є різні правостворюючі юридичні факти або правовідносини.

До первинних способів набуття права власності належить й набувальна давність, тобто набуття права власності за давністю володіння. Так, відповідно до ч. 1 ст. 344 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном — протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено цим кодексом [1]. Набувальна давність є юридичним фактом.

У цьому контексті відповідно до ч. 2 ст. 376 ЦК особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Право власності може бути визнане на самочинно збудоване нерухоме майно за рішенням суду за особою, яка його здійснила за умов, передбачених законом. Відповідно визнання права власності на самочинно збудований об'єкт нерухомості також належить до первинних способів набуття права власності, захист якого здійснюється відповідно до положень ч. 2 ст. 16 ЦК, а саме визнання права в судовому порядку.

Справи за позовами про визнання та захист права власності належать до найпоширеніших категорій цивільних справ і, як правило, розглядаються відповідно до законодавчих норм. Однак слід зауважити, що судова практика з розгляду цивільних справ, пов'язаних із набуттям права власності в порядку набувальної давності на об'єкти будівництва, має певні прогалини, що у свою чергу спричиняє деякі труднощі у застосуванні судами чинного законодавства у сфері регулювання відносин власності. А тому є доцільним здійснити розгляд власне самої можливості визнання права власності на самочинно збудований об'єкт нерухомості за набувальною давністю.

Так, за загальним правилом відповідно до п. 10 постанови Вищого спеціалізованого суду «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 за № 5 [2] і з огляду на положення ст. 376 ЦК право власності за набувальною давністю на об'єкт самочинного будівництва не може бути визнано судом, оскільки цією нормою передбачено особливий порядок набуття права власності на

нерухоме майно, що збудоване або будується на земельній ділянці, не відведеній для цієї мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотним порушенням будівельних норм і правил.

Проте аналіз матеріалів судової практики 2016–2017 років дозволяє стверджувати про неоднозначність застосування цього положення вищого суду в діяльності судів першої інстанції, а отже, свідчить про існування спірних питань, що виникають у суддів при вирішенні зазначених спорів у контексті самочинного будівництва.

Так, у грудні 2015 року позивач звернувся до суду з позовом, в якому просив визнати за ним право власності за набувальною давністю на гараж. У ході судового засідання судом було встановлено, що гараж було збудовано у 1993 році батьком позивача, який помер в 1999 році, на земельній ділянці, яка була йому виділена під будівництво гаража у 1983 році. Нині цей гараж без належного документального оформлення перебуває на утриманні та у відкритому володінні та користуванні позивача. Оскільки позивач протягом шістнадцяти років добросовісно, відкрито, безперервно володіє, утримує та користується вказаним гаражем, який є чужим майном, вважає, що слід застосувати норми ст. 344 ЦК України та визнати за ним право власності на вказаний гараж. Зазначивши при цьому, що гараж збудований, правовстановлюючих документів на нього немає, відповідно він не зданий в експлуатацію та є самочинним будівництвом. Як наслідок, 01.02.2016 Червоноградський міський суд, розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом представника ОСОБА_3 ОСОБА_2 до Виконавчого комітету Гірницької селищної ради, за участі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, про визнання права власності за набувальною давністю на гараж, відмовив у задоволенні позовних вимог саме на підставі п. 10 зазначеної постанови, враховуючи те, що спірний гараж є об'єктом самочинного будівництва і право власності на нього на заявленій позивачем підставі за набувальною давністю не може бути визнане судом [3].

Такої ж позиції при вирішенні цієї категорії справ дотримується Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області, який 30.11.2016, розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Бердичівської міської ради про визнання права власності на нерухоме майно – гараж за набувальною давністю, відмовив у задоволенні позовних вимог, аргументуючи своє рішення тим, що у позивача, який користується подарованим йому батьком гаражем понад 10 років, відсутні будь-які документи щодо

його дарування, гараж в експлуатацію не введений, право власності на нього не оформлено [4].

Разом з тим мають місце й протилежні описаним вище рішенням матеріали справ, в яких суди задовольняють позовні вимоги щодо визнання права власності за набувальною давністю на об'єкти нерухомого майна, які містять ознаки самочинного.

Зокрема, 13.12.2016 Охтирський міськрайонний суд Сумської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_6, ОСОБА_3, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору — Комишанська сільська рада Охтирського району Сумської області, ОСОБА_5, про визнання права власності за набувальною давністю, задовольнив позовні вимоги в повному обсязі не дивлячись на те, що спірний об'єкт мав ознаки самочинного будівництва [5].

Так, у судовому засіданні було встановлено, що спірний об'єкт – житловий будинок (з господарськими та надвірними спорудами) разом із земельною ділянкою було придбано у попереднього власника за усною домовленістю за 4000 гривень у 2000 році. З 2001 року позивачка, поселившись у цьому будинку, вважаючи, що останній придбаний за взаємною згодою з власниками, провела в ньому ремонтні роботи за власні кошти та здійснила розбудову господарства, вчинила самочинне будівництво. Не маючи можливості іншим шляхом узаконити це господарство, яке було куплене в 2001 році за 4000 гривень, вона звернулася до суду і просить за набувальною давністю визнати за нею право власності на все господарство.

Таким чином, вивчення матеріалів судової практики розгляду цивільних справ, пов'язаних із набуттям права власності в порядку набувальної давності, потребує розкриття умов, дотримання яких надає, чи не надає, чи може надавати судам підстави для визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва за набувальною давністю.

Виникнення права власності на підставі набувальної давності повинно підтверджуватися в процесуальному порядку, передбаченому для встановлення фактів, що мають юридичне значення (Глава 37 Цивільно-процесуального кодексу України (Далі – ЦПК) [6]. Тому переважна більшість судів під час розгляду зазначеної категорії справ правомірно посилається на п. 9 постанови Вищого спеціалізованого суду «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 за № 5 [2], в якому зазначено, що при вирішенні спорів, пов'язаних із набуттям права власності за набувальною давністю, суди повинні враховувати, зокрема, таке:

– володіння є добросовісним, якщо особа при

заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності;

– володіння визнається відкритим, якщо особа не приховувала факт знаходження майна в її володінні. Вжиття звичайних заходів щодо забезпечення охорони майна не свідчить про приховування цього майна;

– володіння визнається безперервним, якщо воно не переривалось протягом всього строку набувальної давності.

Безперервність володіння та його строки питань не викликають, оскільки володіння, яке виникло добросовісно і продовжувалось відкрито, може перетворитися на право власності лише тоді, коли воно було тривалим, адже умовою, яка вказує на тривалість володіння, є його безперервність протягом визначеного законом строку. А добросовісність і відкритість, які мають основоположне значення в контексті визнання права власності на об'єкт будівництва, потребують роз'яснення.

Аналізуючи поняття «добросовісність володіння» як ознаку набувальної давності, слід відзначити складність розуміння судами добросовісності в контексті самочинного будівництва, оскільки окремі суди відстоюють позицію, що добросовісність передбачає, що володілець майна не знав і не міг знати про те, що він володіє чужим майном, тобто ті обставини, які обумовили його володіння, не давали і не могли давати володільцю сумніву щодо правомірності його володіння майном. На думку інших, слід враховувати, що в конструкції цієї норми поняття «добросовісність» безпосередньо пов'язане з поняттям «заволодіння», тобто заволодіння не повинно бути неправомірним (здійснене шляхом викрадення, грабунку, шахрайства тощо), але оскільки у нормі ст. 344 ЦК не застосовується поняття «правомірно», зміст якого викладено у ч. 2 ст. 328 ЦК, то ця норма поширюється і на випадки заволодіння особою чужим майном, коли особа априорі знає або допускає, що вона без належних правових підстав (зокрема оренда, найм) володіє чужим майном і повинна бути готова, що таке майно може бути витребуване власником.

Для відображення специфіки повноваження володіння щодо об'єктів самочинного будівництва необхідно розмежувати повноваження володіння як складову змісту права власності та фактичне володіння як похідне від права власності, тобто розглянути «володіння» як окремий цивільно-правовий інститут, в якому йдеться про фактичну наявність об'єкта будівництва у майні володільця, який він вважає своїм.

Так, А. В. Коновалов як критерій розмежування використовує факт усвідомлення особою добросовісності свого володіння, відсутність

протиправного вторгнення в майнову сферу інших осіб при здійсненні фактичного володіння [7, с. 117]. Хоча з точки зору Д. С. Некрестьянова зазначений критерій не носить конститутивного характеру, оскільки можливо передбачити ситуацію, коли його наявність не призведе до формування у суб'єкта повноваження володіння. На думку автора, більш правильним є установлення критерій «намір володіти річчю як своєю власною», бо він більшою мірою відображає сутність правовідносин, що виникають між власником та всіма іншими особами [8, с. 176].

М.В. Малінкович наводить такі ознаки фактичного володіння, які можна застосувати і до об'єкта будівництва, створеного з порушенням встановленого законом порядку:

1) відсутність правової підстави (хоча володіння й не суперечить закону, але й не є правомірним);

2) відсутність цивільно-правової охорони, крім випадків, коли при вирішенні конкретних справ припускається право власності або титульне володіння;

3) особа, яка фактично володіє річчю, у випадку втрати володіння не має права на відновлення володіння річчю (титульний же володар при втраті володіння таке право зберігає) [9, с. 35].

Таким чином, резюмуючи наведене вище, зазначимо, що для виникнення добросовісного володіння об'єктом самочинного будівництва, на нашу думку, необхідне поєднання двох елементів – фактичної наявності речі у майні конкретної особи, та щоб ця особа вважала цю річ своєю.

Адже володіння означає фактичне перебування речі у господарюванні особи, можливість впливати на цю річ. Право володіння у суб'єктивному розумінні є закріплена у відповідних нормах права можливість фактичного володіння річчю: фізичного або господарського, оскільки рівнозначним є володіння річчю того, хто утримує її фізично, а також того, хто має змогу впливати на цю річ. Володіння об'єктами самочинного будівництва реалізується особою, яка їх зводить чи звела (володільцем, який є потенційним власником) через її вплив на об'єкт будівництва шляхом його створення, дотримання будівельних норм та правил, або отримання та погодження проектно-дозвільної документації, зокрема звернення до суду з позовом про визнання права власності на збудований самочинно чи недобудований (не введений в експлуатацію) об'єкт будівництва.

Стосовно відкритості володіння, то йдеться про фактичне володіння нерухомим майном без приховування цього факту. У цьому контексті варто відзначити, що повноваження з володіння – це юридично закріплена можливість фактичного панування власника над річчю (майном). Слід зазначити, що володіння — це ставлення особи

до речі, але одночасно воно має характер суспільних відносин, тобто відносин між людьми, оскільки всі особи, які оточують власника, ставляться до нього певним чином. Закон захищає можливість володіння від зазіхань з боку інших осіб, встановлює певні напрями і межі володіння, внаслідок чого ця міра можливої поведінки і є правом володіння, однією із правочинностей власника [10, с. 315].

Тобто відкритим є таке володіння, яке не приховується від оточуючих, щоб не викликати у них сумнівів у добросовісності заволодіння чужим майном. Разом з тим це не означає, що володільця повинен вживати якихось заходів для того, щоб його володіння стало очевидним для кожного: поширювати інформацію про наявність у нього речі, виставляти її напоказ тощо. Іншими словами, на фактичного володільця покладається не активний обов'язок – вчиняти певні дії, а пасивний – утриматись від дій, спрямованих на приховування свого володіння. Якщо, наприклад, у помешканні фактичного володільця зберігається річ, яку ніхто не бачить через те, що він проживає один, і його ніхто не відвідує, це не означає, що таке володіння не є відкритим. Воно вважається відкритим, оскільки колишній власник не приховує його.

Тому є цілком правомірним вважати, якщо особа володіє самочинно зведеним об'єктом нерухомості добросовісно, а отже й відкрито. В іншому випадку виникають сумніви й щодо інших умов такого володіння.

Проте, враховуючи положення статей 335, 344 ЦК, право власності за набувальною давністю може бути набуто на майно, яке належить на праві власності іншій особі (а не особі, яка заявляє про давність володіння), а також на безхазяйну річ. Тому встановлення власника майна або безхазяйності речі є однією з необхідних обставин, що має юридичне значення, і підлягає доведенню під час ухвалення рішення суду (ст. 214 ЦПК).

Адже, якщо протягом тривалого часу власник не володіє річчю, а інша особа, навпаки, демонструючи свою зацікавленість, володіє нею з дотриманням встановлених у законі умов, дбайливість такої особи винагороджується: вона має можливість згодом стати власником цієї речі. Це зумовлюється набувальною давністю. Таким чином, набувальна давність є підставою виникнення у невластника, який володіє майном, права власності або іншого речового права на чужу річ.

Як наслідок, особа, яка звела об'єкт нерухомості самочинно та фактично володіє ним протягом тривалого періоду (понад 10 років), не має підстав скористатися набувальною давністю як підставою для визнання права власності, оскільки у такого роду майна ніколи й не було власника, а тому й не виникало потреби їм заволодівати.

Втім деякі вчені пов'язують введення набувальної давності з усуненням недоліків титулу, тобто правової підстави виникнення володіння. Наприклад, французький вчений Ж. Морандьєр називає однією з передумов запровадження набувальної давності необхідність обмежувати завантаження судових органів [11, с.139]. Тоді як Б. Б. Черепакін наголошує, що інститут набуття права власності за давністю володіння має своїм головним завданням покрити давністю володіння деякі дефекти набуття права власності [12, с.55-56]. С. І. Вільнянський підкреслює, що набувальна давність повинна замінити титул, якого не вистачає, вона не може усувати недоліки інших титулів [13, с.125]. Проте можливість визнання права на об'єкт самочинного будівництва в порядку набувальної давності не узгоджується зі змістом ст. 15 ЦПК України, згідно з якою на суд покладається обов'язок у всіх випадках вживати заходів, передбачених законом, до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин справи.

У цьому контексті варто відзначити, що метою конструювання самочинного будівництва як своєрідного інституту науки цивільного права є визначення його місця в системі підстав набуття права власності і відповідно у визначенні сфери його дії, а також у підпорядкуванні його відповідним керівним засадам і принципам вчення про набуття права власності. Водночас метою запровадження набувальної давності до цивільного законодавства є, з одного боку – впорядкування правових відносин, тобто усунення невизначеності. З іншого – забезпечення їх стійкості та незмінності.

Тобто, якщо одна особа не здійснює свого права або не захищає його, а інша користується відповідним благом, то виникає невизначеність у відносинах між ними. Як наслідок, інші особи можуть вважати суб'єктом права ту особу, яка його здійснює фактично, тоді як особа (власник) буде сприйматися ними такою, що не має відношення до цього права. Зміна суб'єктів існуючих правовідносин може викликати сумнів і в обсязі та змісті їх прав і обов'язків щодо об'єктів цих правовідносин. Невизначеність правовідносин породжує їх нестійкість, а постійні зміни ведуть до неупорядкованості [14, с.454].

Ключове значення в цьому аспекті має словосполучення «чуже майно», яке використовується в ст. 344 ЦК України. Воно означає, що таке майно є чужим саме для володільця, тобто відображає об'єктивне положення речі лише щодо володільця, але не інших осіб.

Справа в тому, що набувальна давність є самостійним способом виникнення речових прав. Тобто вона не усуває недоліки інших підстав виникнення права власності, а сама створює це право. Як наслідок, право власності за набу-

вальною давністю на об'єкт самочинного будівництва не може бути визнано судом, а тому суди правомірно відмовляють у задоволенні позову. Проте відповідно до ч. 1 ст. 328 ЦК право власності набувається на підставах, що не заборонені законом. Відтак, за наявності передбачених законом умов, заінтересовані особи мають право звернутися до суду з позовом про визнання права власності на зазначені об'єкти відповідно до ст. 376 ЦК.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: постанова Вищого спеціалізованого суду від 07.02.2014 № 5 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації. – 2014. – № 35. – С. 27.
3. Рішення по цивільній справі № 459/3940/15-ц: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55674649>
4. Рішення по цивільній справі № 274/3049/16-ц: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63155992>
5. Рішення по цивільній справі № 583/3405/16-ц: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63376023>
6. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – Ст. 492.
7. Коновалов А. В. Право собственности на недвижимость по англо-американскому праву: по книге Д. Криббета «Принципы права собственности» / А. В. Коновалова // Правоведение. – 1995. – № 2. – С. 117-127.
8. Некрестьянов Д. С. Гражданско-правовое регулирование оборота объектов незавершенного строительства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Дмитрий Сергеевич Некрестьянов. – СПб., 2005. – 225 с.
9. Макаров О. Регулирование создания и использования недвижимости / О. Макаров // Законность. – 2005. – № 5. – С. 35-38.
10. Иоффе О. С. Избранные труды: Правоотношение по советскому гражданскому праву: В 4 т. / Иоффе О. С. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – Т. 1. – 574 с.
11. Морандьєр Жюллио. Гражданское право Франции. – М.: Изд-во Иностран. лит., 1960. – Т. 2. – 728 с.
12. Черепакін Б. Б. Приобретение права собственности по давности владения // Советское государство и право. – 1940. – № 4. – С. 51-61.
13. Вильнянский С. И. Нужна ли нам приобретательная давность? // Правоведение. – 1960. – № 3. – С. 123-126.
14. Гладстерн А. И. Давность в гражданском праве // Вестник советской юстиции. – 1928. – № 15-16. – С. 454-455.

Марина Трубіна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий
співробітник
Науково-дослідного інституту
фіскальної політики

Аналіз правового регулювання окремих питань пенсійного забезпечення державних службовців в Україні

УДК 349.3:35.087.43

У статті розглянуто реформування пенсійного забезпечення державних службовців в Україні. Визначено особливості впливу реалізації законодавчих змін на суспільні відносини у цій сфері. Приділено увагу вивченню виникнення, зміни та припинення пенсійних відносин державних службовців, порядку обчислення розміру пенсії. Досліджено специфіку правового регулювання спеціального пенсійного забезпечення державних службовців і створення накопичувальної системи, а також необхідність у підвищенні її фінансової стійкості.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення державних службовців, пенсійні відносини, спеціальний стаж державного службовця, суб'єкти пенсійних відносин, право на пенсійне забезпечення.

М. Трубіна. Аналіз правового регулювання окремих питань пенсійного забезпечення державних службовців в Україні

В статье рассмотрено реформирование пенсионного обеспечения государственных служащих в Украине. Определены особенности влияния реализации законодательных изменений на общественные отношения в этой сфере. Уделено внимание изучению возникновения, изменения и прекращения пенсионных отношений государственных служащих, порядку исчисления размера пенсии. Исследована специфика правового регулирования специального пенсионного обеспечения государственных служащих и создания накопительной системы, а также необходимость повышения ее финансовой устойчивости.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение государственных служащих, пенсионные отношения, специальный стаж государственного служащего, субъекты пенсионных отношений, право на пенсионное обеспечение.

M. Trubina. Analysis of specific issues legal regulation concerning civil servants pensions in Ukraine

In the article the reform of pensions of civil servants in Ukraine. The problems and the effects of the implementa-

Результативна діяльність і розвиток державної служби в Україні неможливі без створення ефективної системи соціального захисту державних службовців. На сьогодні залишаються не вирішеними питання, пов'язані з відсутністю цілісної системи державної служби, зниженням престижу державної служби та авторитету державних службовців, невідповідністю соціального і правового забезпечення державного службовця ступеню покладеної на нього відповідальності та рівню законодавчих обмежень, що існують у державній службі.

Реформування інституту державної служби в цілому та пенсійного забезпечення державних службовців зокрема є невід'ємною складовою заходів з проведення пенсійної реформи в Україні, спрямованих на створення ефективної системи державних органів. Розробці нової нормативно-правової бази, необхідної для ефективної реалізації пенсійного законодавства, повинні передувати всебічні науково-теоретичні та науково-практичні дослідження.

Проблема особливостей правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців в Україні висвітлювалася у працях таких учених, як М. Шумило, М. Боднарук, Н. Болотіна, В. Бурак, І. Гуменюк, С. Прилипко, С. Синчук, Г. Чанишева, І. Ярошенко.

Проте, незважаючи на проведену науковцями низку досліджень, окреслене питання і нині не втратило своєї актуальності, адже на сьогодні існує нагальна потреба у подальшому вивченні проблем правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців України, підвищення якості державної служби України.

Правові питання пенсійного забезпечення регламентуються Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 09.07.2003, «Про пенсійне забезпечення» № 1788-XII від 05.11.1991 та «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 09.07.2003. Законодавство визначає три рівні єдиної національної пенсійної системи. Перший рівень – солідарна система; другий – накопичувальна система; третій – система недержавного пенсійного забезпечення.

Згадані закони не регулюють спеціального

tion of legislative changes in social relations in this sphere. Paid to the emergence, change and termination of the pension relationship of civil servants, the calculation and pension. Features of legal regulation of special pension schemes for civil servants and creating a funded system and the need to improve its financial stability.

Key words: pension, pension for civil servants, pension relationships, experience special civil servant pension entities relations, the right to a pension.

пенсійного забезпечення, механізм якого закріплюють окремі нормативно-правові акти. Таке правове становище зумовлено наявністю різних чинників, які характеризують правовий та соціальний статус конкретної особи, встановлюючи обсяг потреби у соціальному захисті. З метою забезпечення справедливого підходу до пенсійного забезпечення законодавець визначає спеціальні умови виникнення права на пенсію [1].

Правовий інститут пенсійного забезпечення державних службовців до набрання чинності Закону України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 мав власне спеціальне законодавство, що визначало спеціальний суб'єктний склад, правосуб'єктність учасників пенсійних відносин, зміст пенсійних відносин (права та обов'язки), спеціальний стаж державної служби, спеціальний порядок обчислення, призначення та перерахунку пенсій. Як вважає М. Шумило, наслідком такої законотворчої діяльності щодо врегулювання пенсійних відносин державних службовців стало розбалансування пенсійної системи України, зростання соціального напруження [2].

Таким чином, можна погодитися з думкою М. Шумило про те, що загальна система пенсійного забезпечення містить триелементну структуру системи пенсійних правовідносин. Спеціальна система пенсійного забезпечення є віддзеркаленням загальної системи у контексті структури, але все одно має низку особливостей. Незважаючи на цю специфіку, спеціальна система функціонує на основі тих самих засад, що і загальна система [3].

З метою більш повного та всебічного аналізу особливостей пенсійного забезпечення державних службовців необхідно розглянути це питання крізь призму порівняння вітчизняного законодавства, яке встановлювало спеціальне пенсійне забезпечення, та правовими актами, що існують на сьогодні.

Уперше виокремлення спеціального пенсійного забезпечення державних службовців із загальнодержавної пенсійної системи було здійснено з прийняттям Закону України «Про державну службу» від № 3723-XII 16.12.1993 (далі – Закон України № 3723-XII), а потім Закону

України «Про державну службу» № 4050-VI від 17.11.2011 (далі – Закон України № 4050-VI) (зазначені закони на сьогодні втратили чинність), які встановлювали правовий механізм, порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії державних службовців, а також порядок призначення, перерахунку та виплати пенсії, наявність окремих або спеціальних порядків для державних службовців, ураховуючи низку особливостей і пільгових положень.

Одним з найбільш актуальних питань було і залишається розмір пенсії державного службовця, що регламентується законодавством. Пенсія державним службовцям призначається у розмірі 60 відсотків від суми їх заробітної плати, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно до ст. 37 Закону України № 3723-XII, та 80 відсотків суми їхньої заробітної плати, до якої входять усі види оплати праці, з якої сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що встановлювався згідно з п. 2. ст. 49 Закону України № 4050-VI.

Відповідно до п. 4. ст. 49 Закону України № 4050-VI та ст. 37 Закону України № 3723-XII визначався максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), що не міг перевищувати 10 прожиткових мінімумів, визначених для осіб, які втратили працездатність.

Проте Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» від 20.12.2005 № 3235 встановлював, що розмір пенсії (з урахуванням надбавок, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсій за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, визначених законодавством), призначених у 2006 році, відповідно до Закону України «Про державну службу» не може перевищувати 12 мінімальних пенсій за віком, та в Законі України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» від 19.12.2006 № 489-V зазначалося, що з 01.01.2007 максимальний розмір пенсії або щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсій за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством), призначених (перерахованих) у 2006–2007 роках відповідно до Закону України «Про державну службу» (який був чинним на той час), не може перевищувати 12 мінімальних розмірів пенсії за віком, встановленої законодавством, а за іншими категорі-

ями пенсіонерів розмір пенсії або щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсій за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством), призначених (перерахованих) у 2007 році, не може перевищувати 10 тисяч гривень на місяць.

Тобто граничний розмір пенсії щороку прописувався у державному бюджеті України на відповідний рік. Питання, чому законодавець не вносив змін до статті закону, не скасував положення про необмежений граничний розмір пенсії для державних службовців і закріпив максимальний розмір пенсії, залишається без відповіді [4].

Слід зазначити, що відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2005 № 8-рп/2005 (v008p710-05)16, коли розмір пенсії, щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсій за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством) перевищує 90 % максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничної суми заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів, визначеної законодавством на час виплати пенсій таким особам, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання виплачується у сумі, що не перевищує зазначеного розміру.

Відповідно до п. 3 ст. 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV (на основі якого на сьогодні здійснюється пенсійне забезпечення державних службовців) максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10 прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Тимчасово, у період з 01.01.2016 по 31.12.2016 максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10 740 гривень.

Привілейований характер спеціальних пенсій зумовлювався не лише збереженням більш ви-

гідної формули обчислення, а й установленням особливого способу перерахунку. У 2003 році Закон України № 3723-XII було доповнено статтею 371, яка передбачала особливий порядок та умови перерахунку пенсій державних службовців, до цього перерахунок здійснювався на загальних засадах. У разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій. Перерахунок проводиться, виходячи із сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування працюючого державного службовця відповідної посади та рангу на момент виникнення права на перерахунок пенсії. Дія цієї норми автоматично перейшла на інші спеціальні пенсії, за винятком наукових пенсій.

Реформування інституту державної служби в цілому та пенсійного забезпечення державних службовців зокрема є невід'ємною складовою заходів з проведення пенсійної реформи в Україні, спрямованих на створення ефективної системи державних органів

В ухваленому 17.11.2011 Законі України № 4050-VI у пп. 1 п. 11 ст. 49 було зазначено, що перерахунок раніше призначених пенсій здійснюється у разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям за рішенням Кабінету Міністрів України або у зв'язку зі зміною мінімальної заробітної плати – виходячи із суми заробітної плати, на яку нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування державного службовця, який працює на посаді державної служби відповідної підгрупи на момент виникнення права на перерахунок пенсії.

Тобто спеціальні пенсії індексувалися на 100 % приросту зарплати, тоді як звичайні пенсії – на інфляцію, та й то частково. Завдяки прямій прив'язці до динаміки зарплат спеціальні пенсії не тільки в момент призначення вищі від зви-

чайних, а й упродовж усього періоду виплати не втрачали своєї вартості щодо рівня зарплат.

Як зазначалося вище, з прийняттям нового Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV. Законодавчою підставою для ухвалення такого рішення є Програма діяльності Кабінету Міністрів України, розділом 8 якої в межах нової соціальної політики, крім інших позицій, пропонується створення справедливої соціальної системи пенсійного забезпечення, скасування спеціальних пенсій шляхом розроблення та сприяння прийняттю Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення», перехід на єдиний принцип нарахування пенсій (перше півріччя 2015 року) [5].

На думку Н. Лаврухіної, позиція про скасування пенсійного забезпечення за спеціальними законами є зовсім незрозумілою. Вона необґрунтована ні з економічного, ні з правового, ні з державницького погляду [6]. Стосовно позиції досягнення «справедливості системи пенсійного забезпечення» через запровадження таких змін, то вона виглядає вразливою, зважаючи на порушення таких основних принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, як заінтересованість кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію; рівноправність застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків зі сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; диференціація розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу) [6, с. 40].

На переконання експертів Центру політико-правових реформ, викликає сумнів раціональність запровадження такої норми та її узгодженість з тими вимогами й обмеженнями, які встановлюються для державних службовців. При цьому у доданих до проекту супровідних документах не міститься спроб спрогнозувати, як ця ініціатива сприятиме підвищенню рівня державного управління, професіоналізму та престижності роботи на посадах державної служби, забезпеченню державного управління якісним кадровим резервом професіоналів, інтересам протидії корупції, що в кінцевому підсумку матиме безпосередній вплив на якість надання адміністративних послуг населенню та на побудову демократичного суспільства загалом [7].

Відповідно до п. 11 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи «Про статус публічних службовців у Єв-

ропі» від 24.02.2000 № R(2006)6 держава повинна забезпечувати соціальний захист публічних службовців, зокрема їх пенсійне забезпечення, на основі як загальної системи, так і особливих механізмів соціального й пенсійного забезпечення.

Зазначимо, що у своїх висновках Головне управління Верховної Ради України неодноразово звертало увагу на невиваженість пропозицій про скасування пенсійного забезпечення за спеціальними законами, якими пропонується не підвищувати, а знижувати розміри пенсій, а отже, і життєвий рівень пенсіонерів. Усунення диспропорції в розмірах пенсій між одержувачами пенсій за спеціальними законами та пенсій на загальних підставах має вирішуватися в інший спосіб – шляхом підвищення рівня загального пенсійного забезпечення, насамперед розмірів тих пенсій, які не забезпечують достатнього життєвого рівня громадян.

До моменту ухвалення останнього Закону України «Про державну службу» до Верховної Ради України був поданий проект Закону про внесення змін до Закону України «Про державну службу» (щодо відтермінування набрання чинності) від 14.04.2016 реєстр. № 4447, у пояснювальній записці до якого зазначено, що реалізація Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII не дає розуміння деяких норм. Так, потребують урегулювання підстави та критерії встановлення нового виду вихідної допомоги у зв'язку з досягненням державним службовцем 65-річного віку. Стаття 90, якою встановлюється пенсійне забезпечення державних службовців на загальних підставах відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», позбавляє державних службовців тих компенсаторів, що мають бути «противагою» тим обмеженням, які визначені під час проходження державної служби, що негативно вплине на престижність державної служби [8].

Скасування права на встановлення пенсій за спеціальними законами може мати місце лише одночасно з іншими змінами законодавства, які забезпечать престижність роботи у сфері державного управління і компенсують скасування спеціальних пенсій. Адже ці пенсії були чи не єдиною реальною гарантією, що компенсувала особливі вимоги до режиму праці та обмеження, які законодавство встановлює для державних службовців.

З метою створення справедливої системи пенсійного забезпечення шляхом переходу на єдиний принцип нарахування пенсій було подано на розгляд до Верховної Ради України низку законопроектів, якими передбачено призначення всіх видів пенсій за нормами єдиного закону.

Початок другої хвилі пенсійної реформи по-

клав урядовий законопроект від 30.04.2015 № 2767, що містить дві головні новації: запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і скасування всіх так званих спеціальних пенсій, крім пенсій для військовослужбовців.

Законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та єдиних принципів нарахування пенсій» від 06.05.2016 реєстр. № 4608 (далі – законопроект № 4608) передбачається вдосконалити солідарну систему шляхом звільнення її від невластивих для неї виплат, зокрема, пов'язаних із фінансуванням пенсій, призначених на пільгових умовах та за вислугу років.

У пояснювальній записці до законопроекту № 4608 пропонується запровадити з 01.07.2017 накопичувальну систему пенсійного страхування за накопичувальними професійними пенсійними програмами для окремих категорій осіб віком молодше 35 років, з числа зайнятих на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах зі шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах, а також незалежно від віку – для державних службовців.

Як зазначає Б. Надточій, у накопичувальній моделі пенсійної системи індивідуальні страхові внески акумулюються на іменному пенсійному рахунку, а потім через систему спеціалізованих фінансових організацій розміщуються на фінансовому ринку з метою їх збільшення. Перевага такої моделі полягає в її незалежності від демографічних змін як працюючих, так і тих, хто вже вийшли на пенсію. Участь держави в такій системі зводиться до контролю за діяльністю спеціалізованих фінансових організацій і забезпечення правових гарантій пенсійних накопичень [9].

Накопичувальна пенсійна система надає можливість ефективно використовувати накопичені кошти для економічних потреб держави. Крім того, вона забезпечує диференціацію розмірів пенсій за накопиченими коштами на індивідуальних пенсійних рахунках та ефективно інвестування цих накопичень. Можна сказати, що накопичувальна система більшою мірою відповідає принципам ринкового господарювання, ніж розподільна, і поєднується із системою конкуруючих пенсійних фондів, що дає змогу впровадити ринкові засади до пенсійного страхування, знизити економічне навантаження на державні потреби [10].

Із запровадженням накопичувальної системи пенсійного забезпечення вчені ставлять питан-

ня про реалістичність її запровадження в запропонованому законодавцем вигляді. На їхню думку [11; 12], накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування можлива лише за умови бездефіцитності Пенсійного фонду України. На сьогодні дефіцит бюджету цього фонду становить близько 80 млрд гривень. Перспективи цієї пенсійної надбудови повністю залежать від того, чи буде розвиватися реальний сектор економіки. Обов'язкова накопичувальна система створюється за рахунок відволікання частини внесків від чинної солідарної пенсійної системи. Під час економічного спаду стан солідарної системи стає ще гіршим.

Крім того, виникає питання відповідальності у тому випадку, якщо пенсійна система не виправдає себе або кошти згорять від девальвації та інфляції. На сьогодні в Україні існують стандарти гарантування депозитів, але коли спостерігається масовий «банкопад», державі важко забезпечувати повне повернення вкладів громадян [13]. Зокрема, ч. 3 ст. 80 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зобов'язує Кабінет Міністрів передбачати заходи, спрямовані на захист інвестицій пенсійних коштів і забезпечення їх повернення, у тому числі відповідні державні гарантії. На думку Л. Ткаченко, це дає юридичні підстави вимагати випуску спеціальних пенсійних державних облігацій чи гарантування державою певного відсотка доходності від інвестування пенсійних коштів. Надання подібних державних гарантій для коштів другого рівня може стати додатковими державними зобов'язаннями і зростанням внутрішнього державного боргу. При цьому сукупні обсяги публічних фінансів та інвестицій не збільшаться, оскільки покривати втрату частини внесків солідарної системи доведеться за рахунок коштів державного бюджету [14].

Проведене дослідження є відображенням особливостей правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців в Україні. Правовий аналіз пенсійного законодавства показав багатогранність і недосконалість досліджуваних відносин. На основі здійсненого аналізу можна стверджувати, що на сьогодні відносини в окресленій сфері здебільшого є дискримінаційними стосовно тих категорій громадян України, які отримували пенсію за спеціальним законодавством, саме тому існує потреба у докорінному реформуванні правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців.

Список використаних джерел:

1. Сільченко С. Система пільгового пенсійного забезпечення в Україні / С. Сільченко // Юридичні факти в системі правового регулювання: збір. наук. праць за матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 листопада 2015 року) до 145-річчя академіка Всеукраїнської академії наук Станіслава Дністрянського (1870–1935). – К., 2015. – С. 463–467.
2. Шумило М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.05 / М. М. Шумило. – Одеса, 2008. – 20 с.
3. Шумило М. М. Система пенсійних правовідносин у солідарній пенсійній системі України / М. М. Шумило // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – № 660. – С. 81–86.
4. Шумило М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців: [монографія] / Шумило М. М. – К.: Таля, 2010. – 276 с.
5. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 11.12.2014. № 26-VIII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19>
6. Лаврухіна Н. Шляхи вдосконалення державного управління системою пенсійного забезпечення / Н. Лаврухіна // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 2. – С. 37–44.
7. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України: [монографія] / Центр політико-правових реформ. – К.: Конус-Ю, 2007. – 111 с.
8. Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» (щодо відтермінування набрання чинності): проект Закону України: від 14.04.2016 реєстр. № 4447: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58758
9. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 20–24.
10. Гнибиденко І. Пенсійна реформа в Україні: состояние, проблемы, перспективы / І. Гнибиденко // Экономика Украины. – 2007. – № 4. – С. 4–11.
11. Кузьменко С. Г. Про деякі проблемні питання переходу до накопичувальної системи пенсійного забезпечення / С. Г. Кузьменко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 17. – С. 4–6.
12. Павловский А. Пенсійна реформа: угроза «уравниловки» и финансовых пирамид? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazetavv.com>.
13. Пенсійна дырка от реформационного бублика: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corruption.net/statti/item/27334-pensionnaya-dyrka-ot-reformatsionnogo-bublika>
14. Ткаченко Л. Накопичувальна пенсія: не варта справа заходу? / Л. Ткаченко // Дзеркало тижня. – 2015. – № 46: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/nakopichuvalnapseniya-ne-varta-sprava-zahodu-_.html

Вікторія Малоїван,
аспірантка
Науково-дослідного інституту
правового забезпечення
інноваційного розвитку
НАПрН України

Господарсько-правовий статус технологічних парків в Україні

УДК 346.2:658.589

У статті досліджено підходи до визначення правової природи технопарків в Україні, окреслено предмет їх діяльності. Автором обґрунтовано визначення технопарку як суб'єкта господарювання. Проаналізовано можливість визнання технопарків як суб'єктів господарювання залежно від передбачених законодавством організаційно-правових форм.

Ключові слова: технопарк, суб'єкт інноваційної діяльності, суб'єкт інноваційної інфраструктури, суб'єкт господарювання.

В. Малоїван. Хозяйственно-правовой статус технологических парков в Украине

В статье исследованы подходы к определению правовой природы технопарков в Украине, обозначен предмет их деятельности. Автором обосновано определение технопарка как субъекта хозяйствования. Проанализирована возможность определения техно-

парков как субъектов хозяйствования в зависимости от предусмотренных законодательством организационно-правовых форм.

Ключевые слова: технопарк, субъект инновационной деятельности, субъект инновационной инфраструктуры, субъект хозяйствования.

V. Maloivan. Economic-legal status of technology parks in Ukraine.

The article examines the approaches of the technology parks legal essence determination in Ukraine, outlined the objects of their activities. The author explains the technology park definition as an entity. The article considers the possibility of technology parks recognition as entities depending on their legal forms.

Key words: technology park, subject of innovative activity, subject of innovative infrastructure, business entity.

Постановлення проблеми. Переорієнтація світової економіки на вектор інноваційного розвитку зумовила становлення знань та інформації як основного ресурсу економічного зростання. У таких умовах відбувається загострення конкуренції серед провідних країн за світове науково-технічне лідерство, що вимагає формування потужних національних інноваційних систем (НІС), елементи яких на даному етапі й передбачають рівень економічного розвитку держави. Поступове ускладнення внутрішніх зв'язків у НІС зумовило необхідність створення так званих сполучних ланок для підтримання та прискорення зв'язків між її складовими інфраструктури. Такі ланки дістали назву інноваційна інфраструктура. Інституційно вона представлена сукупністю суб'єктів різних організаційно-правових форм та різного функціонального призначення, найбільш поширеним та найефективнішим з яких є технологічний парк.

Аналіз останніх досліджень. Питання організації діяльності та функціонування технологічних парків перебуває в полі зору юридичної науки досить давно. Слід визнати, що вказаний суб'єкт інноваційної інфраструктури є найбільш дослідженим серед суб'єктів, що забезпечують інноваційну діяльність, як в контексті визначення його правового статусу, так і з огляду на особливості його діяльності. Серед науковців, які у своїх працях висвітлювали проблеми функціонування технопарків, – Ю. Є. Атаманова, М. Д. Василенко, О. І. Жилінська, В. П. Семиноженко, О. Е. Сімсон, І. В. Спасібо-Фатєєва, С. І. Федчук. І попри наявність досліджень організаційно-правової форми технологічного парку, особливостей спеціального режиму діяльності окремі питання потребують уточнення та подальшого розвитку для розроблення оптимальної та ефективної правової моделі його функціонування на території України.

Метою статті є дослідження законодавчо передбачених підходів до визначення правової природи технопарків в Україні, окреслення предмета їх діяльності, а також теоретичне обґрунтування визначення технопарку як спеціального суб'єкта, а саме – суб'єкта господарювання.

Виклад матеріалу. В Україні правове положення та діяльність технопарків нормативно врегульовано, але ефективність законодавчої бази є невисокою, чому сприяють недосконалі правові механізми та неузгодженість нормативної бази. Зокрема, не в усіх нормативно-правових актах, що регулюють їх діяльність, дотримано єдиного підходу до визначення правової природи технопарків, що зумовлено як особливостями їх діяльності в Україні, так і безпосередньо непослідовністю її правового регулювання.

Законодавство України містить підходи, які визначають технопарк як: а) інноваційне підприємство (ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність»);

б) суб'єкт інноваційної інфраструктури (ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»); в) спеціальну (вільну) економічну зону (ст. 3 ЗУ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»). Розглянемо кожен з них окремо.

А. Визначення технопарку як інноваційного підприємства виходить за межі класичного підходу до розуміння його правової природи, оскільки останнє є безпосередньо суб'єктом інноваційної діяльності. Таке твердження впливає із законодавчого визначення, а саме: інноваційним підприємством є підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг (ст.1 ЗУ «Про інноваційну діяльність»). У класичному розумінні технопарк як елемент інноваційної інфраструктури покликаний різними засобами (організаційними, технічними, фінансовими) сприяти здійсненню інноваційної діяльності, що спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг (ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність»).

Як раніше зазначалося, в Україні повною мірою не втілилася класична технопаркова модель, за якою технологічний парк виконує інфраструктурні функції. Аналізуючи предмет діяльності вітчизняних технопарків, доходимо висновку, що їх діяльність спрямована на здійснення, власне, наукових досліджень, подальшу розробку їх результатів до стану інноваційного продукту шляхом створення дослідних зразків, а також налагодження виробничого процесу з їх упровадження та/або випуску інноваційної продукції [1; с. 323]. Іншими словами, технопарк самостійно, від власного імені реалізує етапи інноваційного циклу від розробки ідеї до її комерціалізації, а отже, є суб'єктом інноваційної діяльності.

Законодавче визначення суб'єктів інноваційної діяльності міститься в ст. 5 ЗУ «Про інноваційну діяльність», де зазначено, що ними можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які проводять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів. Такий підхід був підданий критиці в науковій літературі з огляду на те, що в цьому визначенні законодавець широко трактує поняття

суб'єктів інноваційної діяльності і відносить до них не лише тих, хто безпосередньо здійснює інноваційну діяльність, що направлена на створення інноваційного продукту та виготовлення інноваційної продукції, а й суб'єктів, що здійснюють, зокрема, інвестиційну чи посередницьку діяльність [1; с. 221], яка за своєю суттю носить неінноваційний характер, що зумовлює неможливість їх об'єднання у режимі інноваційної діяльності. Автор погоджується з висловленою думкою та надалі розглядає суб'єктів інноваційної діяльності як таких, що здійснюють господарську діяльність, головним результатом якої є створення інноваційного продукту та випуск інноваційної продукції, надання інноваційних послуг, використання (застосування) інноваційних технологій на підставі реалізації інновацій, а діяльність із залучення майна та/або вкладення коштів в інноваційні проекти визначає як інфраструктурну.

Б. Інфраструктурний підхід до визначення технологічного парку міститься в ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», у якій передбачено, що технопарк покликаний створювати організаційні засади виконання проектів та забезпечувати промисловий випуск конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. Такий підхід є класичним, втіленим і діючим у провідних країнах світу.

Цікавим видається той факт, що вказаний закон, визначаючи технопарк суб'єктом інноваційної інфраструктури, по суті регулює діяльність вітчизняних технопарків – суб'єктів інноваційної діяльності, оскільки технопарків інфраструктурної правової природи в Україні поки що не створено. Причиною цього, на думку автора, є те, що для становлення класичної інфраструктурної моделі технологічних парків в Україні вітчизняні технопарки мають бути організовані за територіальним принципом, тобто мати надану органами державної влади чи місцевого самоврядування (або таку, що належить засновникам чи безпосередньо технопарку як юридичній особі на праві приватної власності) земельну ділянку та приміщення, які технопарк зможе надавати в оренду, розміщувати на них лабораторії, дослідницькі кабінети, виробничі приміщення. Слід наголосити, що попри наявний у вказаному законі інфраструктурний підхід, до визначення технологічного парку територіальний принцип як основа його організації не закріплений.

В. Визначення технопарку як одного з функціональних типів спеціальної (вільної) економічної зони (далі – СЕЗ) (ст. 1 ЗУ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон») дає підстави визначати його як частину території України, на якій встановлюються

і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На такій території запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних осіб. Із наведеної норми випливає, що особливість територіальної організації технопарку в рамках цього підходу закріплена законодавчо, а отже, технологічні парки, яким не відведено території, не можуть бути визнані СЕЗ, на чому наполягають окремі науковці [2; с. 317].

Наголошуємо, що ст. 401 ГК України містить інше визначення поняття СЕЗ, зокрема під СЕЗ розуміється «частина території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України. На території СЕЗ можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів». Таке визначення є більш вдалим з огляду на застосування в ньому поняття «господарська діяльність» (а не «економічна») до діяльності, що здійснюватиметься на території СЕЗ, хоча в статті міститься і необґрунтоване обмеження щодо провадження невідприємницького інвестування (оскільки зазначено, що пільговий режим може діяти лише для підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів).

З огляду на вказані положення зазначимо, що перший підхід визначає технопарк як суб'єкт інноваційної діяльності, що розробляє, виробляє та реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, тобто як суб'єкт власне інноваційної діяльності. Інші два висвітлюють інфраструктурний підхід до визначення його природи, але різниця полягає в тому, що територіальний принцип організації діяльності технопарків (як такий, на якому базується світова практика організації технологічних парків) закріплений лише в ЗУ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Задля узгодження положень зазначених нормативних актів пропонуємо:

1. Класифікувати технопарки в Україні за організаційною підставою: (а) створені за територіальним принципом, зокрема технопарки, які на праві власності чи іншого речового права володіють земельною ділянкою та приміщенням, на базі яких вони здійснюватимуть свою діяльність. Зазначимо, що такі технопарки в Україні втілюватимуть їх класичну світову модель, а отже, матимуть інфраструктурну природу, яка, на думку автора, не може втілитися без територіального підходу до організації технопарків; (б) створені без виокремлення їм земельної ділянки чи приміщення. Йдеться про технопарки, які здійснюють інноваційну діяльність з вироблення, розроб-

лення та реалізації інноваційного продукту (продукції чи послуги) на базі ВНЗ чи наукових установ з використанням їх матеріально-технічної бази. Наголошуємо, що такий вид технопарків невідомий провідному світовому досвіду їх організації, але він історично склався в Україні і є особливістю національної інноваційної системи.

2. Задля уникнення термінологічної неточності та підміни понять двох запропонованих видів технопарків, що суттєво відрізняються за своєю природою, доцільно законодавчо закріпити їх під різними назвами. Власне, таким шляхом пішли розробники проекту Інноваційного кодексу України, визначивши технопарк як юридичну особу або групу юридичних осіб, що безпосередньо здійснюють наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність [3; с. 72], а суб'єкт покликаний забезпечувати умови для розробки і впровадження інноваційних проектів на закріпленій та облаштованій відповідним чином території – індустріальним інноваційним парком [3; с. 69].

Актуальність створення та діяльності технологічних парків у провідних країнах світу зумовлена пріоритетністю їх завдань, виконання яких сприяє економічному і, як наслідок, соціальному розвитку держави. Дослідження та правовий аналіз завдань, що постають перед технологічними парками, надають предмету їх діяльності підстави визначити місце в системі господарсько-правових відносин та охарактеризувати правовий статус за законодавством України.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим діяльності інноваційних парків» технопарк – це юридична особа або група юридичних осіб (далі – учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску продукції, конкурентоспроможної на світовому ринку.

Так, технопарк як суб'єкт інноваційної інфраструктури сприяє суб'єктам інноваційної діяльності шляхом надання їм послуг при реалізації ними етапів інноваційного циклу. У цьому випадку функції технопарку можуть починатися з досліджень і розробок у межах наукової та науково-технічної діяльності через надання в оренду лабораторій, устаткування, загалом матеріально-технічної бази; надання послуг, пов'язаних із реалізацією та захистом прав інтелектуальної власності (зокрема юридичних послуг); підготовку кадрів шляхом проведення семінарів, курсів та інших форм навчання; сприяння здійсненню досліджень, створення пробних партій та зразків і завершенню діяльності з

комерціалізації науково-технічної розробки та серійним виробництвом. В останньому випадку головне призначення технопарків – допомога підприємствам у вирішенні проблеми розміщення наукомісткого і високотехнологічного виробництва. Слід наголосити, що за наявності у складі технопарку інноваційного бізнес-інкубатора або інших структурних підрозділів він може також надавати маркетингові, консалтингові, інформаційні, рекламні та інші, зокрема фінансові, послуги. Тобто предмет діяльності технопарків як суб'єктів інноваційної інфраструктури – надання різного роду послуг.

Законодавство України містить підходи, які визначають технопарк як інноваційне підприємство, суб'єкт інноваційної інфраструктури та спеціальну (вільну) економічну зону. Аналізуючи діяльність вітчизняних технопарків, з'являється розуміння того, що їх діяльність спрямована на здійснення наукових досліджень, подальшу розробку їх результатів до стану інноваційного продукту шляхом створення дослідних зразків, а також налагодження виробничого процесу з їх упровадження та/або випуску інноваційної продукції

Предмет діяльності технологічних парків, що здійснюють інноваційну діяльність, відрізняється від окресленої діяльності технопарків – суб'єктів інноваційної інфраструктури. Так, створені в Україні технопарки здійснюють діяльність із безпосереднього проведення наукових досліджень силами науковців установи з подальшою розробкою їх результатів до стану інноваційного продукту шляхом проведення проектних робіт, створення дослідних зразків, освоєння пробних партій, а також налагодження виробничого процесу з упровадження та/або випуску інноваційної продукції [1; с. 323]. Таким чином, поряд з науковою здійснюють діяльність, спрямовану на комерціалізацію результатів наукових досліджень для отримання доходів через виготовлення та реалізацію продукції.

Аналізуючи предмет діяльності технопарків – суб'єктів інноваційної інфраструктури, та техно-

парків – суб'єктів інноваційної діяльності, можна зробити висновок, що діяльність як перших, так і других за своєю правовою природою є господарською, оскільки відповідає ознакам, закріпленим у ст. 3 ГК України. Зокрема: а) здійснюється у сфері суспільного виробництва, тобто у сфері, де благо (послуга – у випадку технопарку інфраструктурної природи, та продукція – у випадку технопарку як інноваційного підприємства), що створюється в процесі господарської діяльності, закінчує своє існування у сфері споживання [4; с. 17]; б) реалізується шляхом виготовлення та реалізації продукції або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, оскільки реалізуються за плату у сфері господарського обігу; в) здійснюється спеціальним суб'єктом – суб'єктом господарювання. Остання ознака господарської діяльності технологічних парків потребує більш детального аналізування.

Розробники проекту Інноваційного кодексу України визначають технопарк як юридичну особу або групу юридичних осіб, що безпосередньо здійснюють наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Індустріальним інноваційним парком називають суб'єкт, який має забезпечувати умови для розробки і впровадження інноваційних проектів на закріпленій та облаштованій відповідним чином території

Визначаючи діяльність технологічних парків (як тих, що здійснюють інноваційну діяльність, так і тих, що є суб'єктами інноваційної інфраструктури) як господарську, постає питання щодо визначення технопарку як спеціального суб'єкта, а саме – суб'єкта господарювання.

Ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» визначає, що технологічний парк може створюватися у двох організаційних формах: а) як юридична особа; б) як група юридичних осіб (учасників технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів.

Проаналізуємо можливість визнання технопар-

ків як суб'єктів господарювання залежно від зазначених організаційно-правових форм.

а) створення технопарку у формі юридичної особи не перешкоджає визнанню його суб'єктом господарювання, оскільки ч. 2 ст. 55 ГК України до останніх віднесено юридичних осіб, створених відповідно до Цивільного кодексу України, зареєстрованих у передбаченому законом порядку, незалежно від форми власності. Тож, єдиною вимогою для технопарку в цьому випадку є державна реєстрація як юридичної особи. Слід зазначити, що закон не містить вимоги щодо організаційно-правової форми юридичної особи технологічного парку (як, власне, і ГК України щодо суб'єкту господарювання), з чого вбачається можливість його створення в будь-якій організаційно-правовій формі. Деякі науковці поділяють позицію необхідності законодавчого закріплення корпоративної форми юридичної особи технопарку (ТОВ, ПрАТ, ПуАТ) [4; с. 88], [5; с. 15], з чим слід погодитися, враховуючи світовий досвід, який йде аналогічним шляхом.

б) створення технопарку групою юридичних осіб (учасників технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів, є більш дискусійною організаційною формою технопарку в аспекті можливості визнання такого технопарку суб'єктом господарювання. Так, відповідно до ст. 55 ГК України суб'єктом господарювання визнаються дві категорії осіб: згадані вище господарські організації (юридичні особи) та громадяни України, іноземці, особи без громадянства, зареєстровані як підприємці. Із цього вбачається, що технопарк, створений на основі договору про спільну діяльність, не може бути визнаний суб'єктом господарювання, оскільки не відповідає вимогам, що до них висуваються, і по суті не є організаційно-структурним утворенням. Такий технопарк слід вважати діяльністю суб'єктів, що укладають договір, і він не може відповідати класичним уявленням про такі інноваційні структури через неможливість втілення територіально-організаційного принципу. Із цього випливає, що технопарк, створений в результаті укладання договору про спільну діяльність, не відповідає жодному з описаних автором підходів до визначення технологічних парків. У зв'язку з неможливістю втілення в такому технопарку територіального принципу організації його неможливо визначити як суб'єкта інноваційної інфраструктури, правова природа якого базується на вказаному принципі. Визначення технопарку суб'єктом інноваційної діяльності також унеможлиблюється через те, що: а) відповідно до законодавства технопарк є інноваційним підприємством, а підприємство відповідно до ст. 62 ГК

України визначається як самостійний суб'єкт господарювання, що повинен мати встановлену законом організаційно-правову форму суб'єкта господарювання; б) таке визначення технопарку виводить його з системи суб'єктів господарювання. З огляду на це вважаємо доцільним виключити положення, що унеможливує створення технопарку на основі договору про спільну діяльність, із ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» з метою приведення його визначення у відповідність до чинного законодавства та уникнення зловживання пільгами, наданими в рамках спеціального режиму технопарку, сторонами такого договору. Таким шляхом пішли розробники проекту Інноваційного кодексу, визначивши технопарк як юридичну особу або господарське об'єднання юридичних осіб [3; с. 72], що створюються у формі юридичної особи, а отже, є суб'єктами господарювання.

Господарська діяльність технопарків відповідно до ч. 2 ст. 3 ГК України може здійснюватися у підприємницькій та некомерційній формі, що є цілком виправданим та очевидним з огляду на те, що технопарк може створюватися як приватними, так і публічними (держава в особі органів влади або органами місцевого самоврядування) суб'єктами.

Також слід зазначити, що як інноваційна, так і інфраструктурна діяльність технологічних парків є за своєю суттю господарською, а самі технопарки належать до суб'єктів господарювання, що своєю чергою означає, що вони повинні відповідати вимогам, що висуваються до таких суб'єктів. Виняток становить технопарк, створений відповідно до договору про спільну діяльність, який за своєю природою не є суб'єктом взагалі, зокрема суб'єктом господарювання, у чому полягає нелогічність та необґрунтованість такого законодавчого підходу до визначення технопарку.

Висновок. Технологічні парки в Україні як найбільш дієвий елемент вітчизняної інноваційної інфраструктури, базуючись на провідному світовому досвіді створення подібних структур, поки що не втілили його найбільш характерні ознаки, що зумовило створення в Україні неklasичної технопаркової моделі. Основними її особливостями є створення технопарків поза територіальним принципом їх організації та здійснення ними інноваційної, а не інфраструктурної діяльності.

Аналіз цілей та завдань, а також предмета діяльності технопарку дає підставу стверджувати, що зазначений суб'єкт здійснює господарську діяльність, а отже, відповідає всім її ознакам. Із цього випливає, що технологічні парки в Україні є суб'єктами господарювання та вступають у господарські відносини господарсько-виробничого, організаційно-господарського та внутрішньогосподарсько-

го типу. Винятки становлять технопарки, створені групою юридичних осіб на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи, які за відсутності організаційної основи не можуть визнаватися суб'єктом господарювання.

Тож в умовах якісних змін світової економіки та актуальності дослідження інноваційних процесів та організаційних форм їх протікання технопарки, попри їхню значущість для розвитку національної інноваційної системи, діють в умовах непослідовного нормативного регулювання та за відсутності єдиних теоретико-правових засад їх організації та діяльності, оскільки дослідження зазначеного питання до цього часу ґрунтовно здійснювалися лише в економічній площині, а правові механізми достатньою мірою не розроблені та потребують удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: Монографія. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2008. – 424 с.
2. Федчук С. І. Фінансово-правове регулювання спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків / С. І. Федчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право», – 2007, – вип. 8. – С. 317-320.
3. Проект Інноваційного Кодексу України. – Х.: Право, 2011. – 136 с. – П79 (Серія «Інноваційне суспільство і розвиток законодавства»).
4. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. А. Г. Бобковой. – Харьков: Изд. ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – 1296 с.
5. Сімсон О. Правові проблеми функціонування спеціального режиму на території технопарків України / О. Сімсон // Право України, – 2006, – № 1, – С. 85-88.
6. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 № 991 – XIV / Від. Верх. Ради, – 1999, – № 991-XIV.
7. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 16.01.2003 № 433 / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.
8. Господарський кодекс України: затверджений Законом України від 16 січня 2003 року, № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 462.
9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV / Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
10. Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 № 2623-III // Від. Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 253.
11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI / Оф. вісник України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841.

Олександр Яковлев,
кандидат юридичних наук,
доцент Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Людиноцентристська парадигма як методологічна засада встановлення умов праці

УДК 349.2: 331.101

Стаття присвячена питанню визначення місця та ролі людини у трудових відносинах. Визначено основні проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина у трудовій галузі, можливості їх вирішення для розбудови інститутів трудового права на основі принципів верховенства права та законності в інтересах вимог громадян, встановлення умов праці з урахуванням усіх потреб працівника. Наголошено на необхідності функціонування ефективного механізму правового захисту прав та свобод людини і громадянина у трудових відносинах.

Ключові слова: людиноцентризм, трудові права людини, забезпечення прав, трудові правовідносини, верховенство права.

А. Яковлев. Человекоцентристская парадигма как методологическое основание становления условий труда

Статья посвящена вопросу определения места и роли человека в трудовых отношениях. Определены основные проблемы обеспечения прав и свобод человека и гражданина в трудовой сфере, возможности их решения для развития институтов трудового права на основе принципов верховенства права и законности в интересах требований граждан, установлении условий труда с учетом всех потребностей работника. Отмечена необходимость функционирования эффективного механизма правовой защиты прав и свобод человека и гражданина в трудовых отношениях.

Ключевые слова: человекоцентризм, трудовые права человека, обеспечение прав, трудовые правоотношения, верховенство права.

O. Yakovlev. Human-centered paradigm as methodological principle of working conditions establishment.

The article is devoted to the issue of determining the place and role of man in labor relations. The main problem of the rights and freedoms of man and citizen in the labor sector, the possibility of their decision to build the institutions of labor law based on the rule of law and legality requirements in the interests of citizens, establishment of working conditions, taking into account all the needs of the employee. The necessity of an effective mechanism of legal protection of rights and freedoms and civil rights in labor relations.

Fixing the Constitution of Ukraine in the direction of democratic political systems and the declaration of Ukraine state of law implies that Ukrainian society today is still only on the brink of transition to civil society, so special attention should be the development of relations in the enjoyment of rights and freedoms. The transition from the industrial society led to reassessment of values, including the top ranked man and his spiritual world.

Recognition of human higher social value Sustainable important step towards building civil society, because people are valuable not only for himself but for the whole society to society. As this is the highest value, then no other phenom-

Постановка проблеми. Важливим компонентом будь-якої правової системи є інститут прав і свобод людини. Це складне і багатогранне поняття виражає не потенційні, а реальні можливості його власника, закріплені конституцією держави та іншими нормативними актами. З огляду на це питання про єдність прав і свобод людини і громадянина у демократичному суспільстві нині набуває все більшої актуальності в юридичній літературі і підлягає більш широкому дослідженню.

У сучасному світі проблема забезпечення поваги і додержання прав людини має загальне значення. Забезпечення прав і свобод людини – це вже не тільки внутрішньодержавна справа, а мета всього світового співтовариства, для якого доктрини, стандарти прав і свобод людини є проблемою глобального характеру. Права і свободи людини є тими універсальними правовими цінностями, для яких є характерним встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав особистості. Однак залишається не до кінця вивченим місце людини у тих чи інших правових відносинах.

Предметом дослідження статті є особливості реалізації права на працю в умовах євроінтеграції України, місце та роль людини у становленні трудових відносин, можливість запозичення європейського досвіду та закріплення в законодавстві України.

Метою статті є спроба дослідження, визначення та аналізування додержання і особливостей реалі-

enon can not be evaluated by society higher than man. All social values should be subordinated, subordinated and linked to the value of human.

European civilization in its affiliation nation Ukraine must be based in its development on the European man-of values, which has repeatedly proved its effectiveness. Another confirmation of - the success of our neighbors in Central and Eastern Europe who have demonstrated dynamic rapid development and stability of a society in crisis. In the European worldview of intelligence, education, professional experience, social mobility implicitly recognized by the main component of national wealth and the main resource of socio-economic development. In recent decades, these traditional indicators of competitiveness was added capacity for creativity and innovation in professional activities and social life, the key of which is the high creative potential of society. Based on its European choice, Ukraine initiates the process of change, sharing the basic ideas and principles of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the European Social Charter, laying the basis for further development interests of people, their desire to live and work in harmony with their values, society and nature. Based on this approach, Ukraine needs to significantly change the vision of the role of man in the political, economic and social life.

Key words: person-centered approach, labor rights, the rights, labor relations, the rule of law.

зації права на працю в Україні, а також дослідження встановлення орієнтації держави на людину у процесі трудових відносин.

Стан дослідження. Вітчизняними та зарубіжними вченими проведено чимало досліджень, присвячених правам людини та місцю працівника у трудових відносинах (В. Андріїв, М. Бару, Н. Болотіна, Л. Гаращенко, С. Добрянський, В. Жернаков, О. Панкевич, С. Прилипка, П. Рабінович, Н. Раданович, Н. Хуторян, Г. Чанишева, А. Чернобай, С. Шевчук, О. Ярошенко та ін.).

Виклад основного матеріалу. Закріплення в Конституції України [1] демократичного напрямку розвитку політичної системи й проголошення України правовою державою передбачає, що українська спільнота нині все ще перебуває лише на межі переходу до громадянського суспільства, тому особливої уваги заслуговує питання розвитку відносин у сфері реалізації прав і свобод людини. Перехід від постіндустріального суспільства обумовив переоцінку ціннісних орієнтирів, серед яких перше місце посідає людина та її духовний світ [2, с. 9].

У філософії є чимало підходів до проблеми людини, аналізуючи які, можна в цілому дійти висновку, що у найбільш загальному сенсі під поняттям «людина» потрібно розуміти певний результат розвитку природи, етап та форму цього розвитку [3, с. 7]. Однак крім форми та етапу розвитку, людина є істотою не лише біологічною, а й соціальною,

вона перебуває, живе і діє у складній системі відносин з іншими людьми, усвідомлює та акумулює в собі дійсність, що її оточує, здатна змінювати чи принаймні впливати на цю дійсність. Це означає, що сутність людини природно-суспільна, вона є складною біосоціальною структурою, яка виступає та функціонує в єдності двох начал [2, с. 23].

Крім того, останнім часом дедалі частіше у доктринальній літературі починає домінувати думка, що наявність вказаних складових загального поняття людини є необхідною, але недостатньою. Природа людини повинна включати ще одну, надзвичайно важливу складову – юридичну. Так, французький науковець Ж. Карбоньє вважає, що людина є розумною юридичною істотою, тобто Homo Juridicus, оскільки лише вона одна з-поміж інших живих істот наділена здатністю створювати норми та дотримуватись їх, приймати рішення та підпорядковуватись їм [4, с. 61].

Більшість учених поділяє позицію, що людина, яка наділена правовими почуттями, природними правами та свободами, може сприймати юридичні справедливості та несправедливості. Крім того, людина міцно детермінована правовою системою, пов'язана з нею тисячами зв'язків – вертикальних та горизонтальних, що і визначає її правові якості. Поняття «людина» вживалося ще у Конституції Пилипа Орлика, а потім активно переходило із конституції в конституцію, з декларації у декларацію, внаслідок чого стало універсальним поняттям, передусім у конституційному праві, проте з часом це поняття з'явилося й у інших національних галузях права, зокрема у трудовому.

Стаття 3 Конституції України вказує, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. В Україні сьогодні активно розбудовуються інститути правової та соціальної держави. У правовій та соціальній державі права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності державних інститутів, які є відповідальними перед людиною за свою діяльність. Забезпечення непорушності прав та свобод людини і громадянина є головним обов'язком будь-якої розвиненої держави. Об'єктом регулювання трудового права в Україні сьогодні є не лише трудові, а й соціально-трудова правовідносини, кожен нормативний акт системи трудового законодавства повинен розглядати людину як найвищу соціальну цінність.

Визнання людини найвищою соціальною цінністю стало важливим кроком на шляху розбудови громадянського суспільства, оскільки людина є цінністю не лише для самої себе, але і для всього суспільства, для соціуму. Оскільки така цінність є найвищою, то жодне інше явище не може оцінюватися суспільством вище, аніж людина. Усі соціальні

цінності мають бути підпорядковані, субординовані і пов'язані із цінністю людини [5, с. 19].

Водночас визнання людини вищою соціальною цінністю має не лише виключно певне корпоративне значення, тобто пов'язане з осередками, які об'єднують людей. На сьогодні воно справедливо вважається одним із основних (базових) принципів правового статусу людини, а також, що важливо та підкреслюється у науковій літературі, визначає зміст та структуру другого розділу Конституції України, який присвячено правам і свободам людини та громадянина, а також визначається як орієнтир у подальшому вдосконаленні правового статусу особистості, демократизації соціальних процесів на концептуальній основі [6, с. 227].

Ідеологія людиноцентризму, або «людиноорієнтована» ідеологія, відповідно до якої держава має служити інтересам громадян, тобто діяти заради і в ім'я приватних осіб шляхом всебічного забезпечення пріоритету їх прав, свобод та інтересів у публічній сфері [7, с. 11], останнім часом набула поширення на сторінках наукової літератури та визнання на рівні влади. Усе частіше від політиків та чиновників, суддів та депутатів можна почути заклики до орієнтації держави у процесі її функціонування на людину і громадянина, на їх запити та сподівання.

Таку тенденцію, безумовно, варто вітати і, за можливості, долучатися до її впровадження у життя, зокрема, через підготовку відповідних наукових публікацій, коментарів до законодавства тощо.

Європейська за своєю цивілізаційною належністю нація України має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка неодноразово доводила свою ефективність. Чергове її підтвердження – успіх наших сусідів, країн Центральної і Східної Європи, які продемонстрували динамічний випереджальний розвиток і стійкість суспільства в умовах кризи. У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалася здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності і соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства. Виходячи зі свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, із суспільством і природою. Спираючись на такий підхід, Україні необхідно суттєво змінити бачення ролі

людини в політичному, економічному і соціальному житті країни.

В умовах глобалізації людиноцентризм – це нова якість філософсько-освітнього розуміння ролі людини, яка сьогодні переважає як масштаби класичного антропоцентризму, гуманізму, моралізму, так і філософської антропології і персоналізму, оскільки виходить за їх межі. Тому людиноцентризм водночас є новою якістю інноваційного мислення людини, яка переважає масштаби гуманізму та виходить за межі філософської антропології. Перехід до нового «людиноцентристського» та ціннісно-орієнтованого суспільства можливий лише за умови переосмислення базових засад та орієнтирів побудови, функціонування й розвитку соціальних інститутів [8, с. 7].

Трудові відносини в умовах стрімкого реформування економічного й політичного ладу України з неминучістю зазнають суттєвого коригування. У зв'язку з цим постає завдання наукового осмислення змін і вироблення єдиних підходів до системи трудового права в цілому.

Панівною ідеєю реформування трудового законодавства з урахуванням соціально-економічних змін, побудови ефективного механізму діяльності органів державної влади в галузі трудового права має стати форма відображення закономірних зв'язків та зовнішнє вираження трудових відносин, що базуються на непорушності прав та свобод людини і громадянина, спрямовані на перетворення державно-правового механізму забезпечення прав людини у сфері праці.

Глобалізація світових процесів розпочала процес реформування трудового законодавства України шляхом імплементації норм міжнародного права в галузі трудових відносин в українське національне законодавство; приведення норм трудового законодавства до єдиної системи; адаптації українського законодавства до законодавства Євросоюзу.

У сучасних дослідженнях до умов праці належать вимоги щодо охорони праці, порядку виконання трудової функції, обсягу роботи тощо. Так, О. І. Процевський визначає умови праці сукупністю соціальних та виробничих чинників, які зумовлюють діяльність. До виробничих факторів належать: технічні, санітарні, гігієнічні, виробничо-побутові та інші умови (наприклад, шкідливі, важкі, небезпечні умови праці), до соціальних – розмір оплати праці, тривалість робочого часу, відпустки [9, с. 103]. Виробничі фактори характеризують, передусім, умови роботи працівника.

Таким чином, умови праці поділяються на соціальні (соціально-економічні), які розглядаються у широкому розумінні і характеризують ставлення до них суспільства, а також виробничі, або умови

праці безпосередньо на робочих місцях, тобто у вужчому розумінні.

У чинному трудовому законодавстві, зокрема Кодексі законів про працю України [10] свобода визначення умов договорів про працю перш за все обмежена вимогою загального характеру: не можна погіршувати становище працівників порівняно із законодавством про працю України. Такі умови вважатимуться недійсними. Слід зазначити, що більшість умов праці визначено законодавчо.

Нині в країнах Європи спостерігається тенденція до індивідуального встановлення умов оплати праці, яка зводиться до: визначення певного розміру мінімального річного заробітку кожному працівникові з урахуванням усіх винагород; врахування під час визначення персональних надбавок особистого внеску працівника, а не його стажу; регламентації процедури врахування заслуг працівника.

Тенденції індивідуалізації винагороди за працю найманого працівника – це бажання більшого врахування як індивідуальних результатів праці, так і особистих ділових якостей, беручи до уваги кваліфікацію, відповідальність, творчу ініціативу, швидкість, точність і якість роботи. Водночас такий індивідуальний підхід у регулюванні оплати праці має сприяти посиленню матеріальної мотивації найманих працівників.

На жаль, на практиці, незважаючи на законодавчі можливості індивідуально-договірного регулювання умов оплати праці працівників, значна частина трудових договорів містить лише посилення на локальні нормативні акти – штатний розпис, положення про оплату праці, положення про преміювання, а не конкретизує (індивідуалізує) умови оплати праці працівника.

Стосовно зазначеного Л. О. Золотухіна наголошує на тому, що саме у трудових договорах, які укладаються на маленьких підприємствах недержавної форми власності, за відсутності локальних нормативних актів мають знайти відображення не тільки трудова функція, але й оплата праці, режим роботи та інші умови [11, с. 15]. П. Д. Пилипенко зауважує, що за ринкових відносин працівник не може бути позбавлений можливості особисто домовлятися з роботодавцем про розмір його заробітної плати і що держава тут встановлює лише гарантії мінімального розміру оплати праці [12, с. 65].

Погоджуючись із зауваженням П. Д. Пилипенка, також хотілося б підтримати Г. А. Капліну в тому, що в сучасному трудовому праві має діяти концепція максимального врахування суб'єктивних якостей працівника у визначенні умов оплати праці цього працівника [13, с. 146]. Однак тут слід зробити застереження стосовно того, що така індивідуалізація не має призводити до дискримінації.

Оскільки в угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом одним

із пріоритетних напрямів визначено безпеку праці, сучасна політика соціально-економічного розвитку держави передбачає зміни в ідеології суб'єкта господарської діяльності, перебудову його свідомості щодо таких цінностей, як життя і здоров'я найманих ним працівників. Це, в першу чергу, передбачає створення безпечних і нешкідливих умов праці шляхом впровадження превентивних високоефективних заходів та функціонування безперервного моніторингу політики безпеки праці. Варто зауважити, що до сьогодні функціонує велика кількість нормативно-правових актів, які вже давно є морально застарілими і не відповідають не тільки європейським, а й вітчизняним вимогам професійної безпеки та гігієни праці. У руслі сучасних змін у термінології багатьох країн поширеними стали терміни замість «промислова безпека та охорона праці» – «промислова безпека та гігієна праці», «професійна безпека», «професійне здоров'я», які вказують на першочергові завдання та обов'язки роботодавця. Сучасна світова працезахоронна концепція змінила вектор забезпечення безпечних умов праці на забезпечення професійної безпеки, що передбачає сприймання терміну «здоров'я» не тільки з медичної точки зору, а й у площині, що включає збереження фізіологічного, психічного, духовного та соціального здоров'я працівника.

Так, стаття 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14] встановлює, що нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову роботу.

До того ж у вказаній статті звертається увага, що до значення терміну «примусова чи обов'язкова праця» не включаються такі види робіт: будь-яка робота, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; будь-яка служба військового характеру або у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – служба, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; будь-яка служба, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства; будь-яка робота чи служба, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Регулюванню безпеки і гігієни праці приділяється значна увага в актах Ради Європи та ЄС. Право на безпечні й здорові умови праці закріплене у ст. 3 Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка визначає обов'язок держави розробити, здійснювати й періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни та виробничого середовища, головною метою якої є поліпшення охорони праці й виробни-

чої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам і травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею, або мають місце в процесі її здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу. Сторони також зобов'язуються прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці; забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їхніх вимог; сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких полягає у здійсненні профілактичних і консультативних функцій [15].

Отже, Європейська соціальна хартія (переглянута) містить вельми солідний обсяг нормативного матеріалу щодо питання про безпечні та здорові умови праці. У хартії не тільки закріплено саме право на такі умови для всіх працівників, а й досить докладно роз'яснюються основні аспекти діяльності держав Ради Європи щодо забезпечення реалізації цього права – як у загальному випадку, так і стосовно окремих категорій осіб (мігрантів, членів їхніх сімей, жінок), а також у контексті інших трудових прав (на захист від дискримінації, на участь у прийнятті управлінських рішень).

Водночас у Законі України «Про охорону праці» [16] зазначено, що умови на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства, а отже, на всіх підприємствах, установах та в організаціях, незалежно від їх форм власності. Крім того, роботодавцями – фізичними особами мають бути створені безпечні та нешкідливі умови праці для працівників та максимально виключені шкідливі й небезпечні виробничі фактори, які можуть у ході трудової діяльності створювати безпосередню загрозу для життя та здоров'я осіб, які через об'єктивні обставини змушені продавати свою робочу силу.

Чимало юристів на Заході вважають, що соціальна функція трудового права не повинна замикатися тільки на охороні праці. Втім, виявляється ще один бік цієї функції – турбота про найбільш повне закріплення та послідовний розвиток прав людини у сфері праці. У роботах з трудового права проблематиці прав людини приділяється все більше уваги [17, с. 213].

У проекті Трудового кодексу України закріплюється право на захист своїх трудових прав, зокрема і в суді. Слід погодитися з І. В. Лагутіною, яка пропонує зазначене основне трудове право працівника сформулювати таким чином: право на захист своїх трудових прав та інтересів [18, с. 14]. На думку вченого, зазначене право включає як можливість

звернення за захистом до юрисдикційного органу, так і можливість правомочної особи захищати належне їй право власними діями, зокрема удаватися до способів самозахисту трудових прав.

Висновки. Забезпечення прав людини у сфері праці відбувається шляхом втілення у життя складного правового комплексу – механізму їх забезпечення. Тому, проводячи дослідження права на працю та похідних від нього прав, першочерговим завданням є з'ясування механізму його забезпечення, оскільки лише проголошення права Основним Законом держави не свідчить про можливість його безперешкодної практичної реалізації.

Високий рівень нормативного закріплення прав і свобод людини в державі не завжди доповнюється ефективною системою їх реалізації, тому однією з головних політико-правових проблем на сучасному етапі є забезпечення практичного втілення юридичних приписів в галузі прав і свобод людини і громадянина. Соціальне призначення такої діяльності зумовлено потребою у створенні належних умов для набуття прав на працю реального характеру.

Серед усіх елементів механізму гарантування прав громадян на працю, діяльність державних інститутів необхідно виокремлювати та наголошувати на їх особливому значенні.

Це пояснюється особливою роллю держави у захисті прав людини. Саме держава, завдяки своїм інститутам, може гарантувати перехід від пасивного визнання суб'єктивного права до його реального здійснення. Мета української держави сьогодні – досягнення реального забезпечення прав і свобод людини і громадянина у сфері праці.

Принцип визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю повинен надавати визначальний вплив на всю діяльність демократичної держави. В умовах дії цього принципу держава не має права виходити за встановлені ним кордони у взаємодії з людиною. Інтереси захисту людини, її прав і свобод вимагають від держави активних дій і надання їй відповідних прав на випадок можливих порушень прав і свобод у повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. – 626 с.
3. Дроздов А. В. Человек и общественные отношения / А. В. Дроздов. – Л.: ЛГУ, 1966. – 216 с.
4. Карбонье Ж. Юридическая социология: пер. с

- фр. / Пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. – М.: Прогресс, 1980. – 352 с.
5. Конституція України: наук.-практ. коментар / В. Б. Авер'янов [та ін.]; голова редкол. В. Я. Тацій; Акад. прав. наук України. – Х.: Право; К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 806 с.
6. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – Киев: Вид. Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
7. Аверьянов В. Б. Обновление украинской административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права / В. Б. Аверьянов // Часопис Київ. ун-ту права. – 2008. – № 3. – С. 9–14.
8. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум // В. Г. Кремень. – К: Грамота, 2007. – 576 с.
9. Процевський О. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101-105.
10. Кодекс законів про працю України: Закон Верховної Ради УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50.
11. Золотухіна Л. О. Договірні форми реалізації соціально-економічних прав та інтересів працівників в Україні: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Л. О. Золотухіна. – Харків, 2007. – 20 с.
12. Пилипенко П. Д. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин / П. Д. Пилипенко. – Київ: Т-во «Знання», 2003. – 146 с.
13. Капліна Г. А. Проблеми правового регулювання оплати праці в ринкових умовах України і шляхи їх вдосконалення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05/ Капліна Галина Анатоліївна; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – 202 с.
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
15. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ від 03.05.1996 № ETS N163 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 51. – Ст. 2096.
16. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
17. Byre A. D. Human rights at the workplace. A handbook for industrial relations practitioners. – London: Policies Studies Institute, 1988. – 337 p.
18. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / І. В. Лагутіна. – О., 2007. – 20 с.

Олена Середя,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового
права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Соціальна держава та трудові права людини: проблеми співвідношення

УДК 349.2 (477): 061

Стаття присвячена питанню трудових прав людини в контексті розвитку соціальної держави. Визначено основні проблеми реалізації прав людини у трудовій галузі, можливості їх вирішення для розбудови інститутів трудового права на основі принципів верховенства права та законності в інтересах вимог громадськості. Наголошено на необхідності функціонування ефективного механізму захисту трудових прав людини.

Ключові слова: трудові права, соціальна держава, захист трудових прав, трудове законодавство, трудове право, трудові правовідносини.

E. Sereda. Социальное государство и трудовые права человека: проблемы соотношения

Статья посвящена вопросу трудовых прав человека

в контексте развития социального государства. Определены основные проблемы реализации прав человека в трудовой сфере, возможности их решения для развития институтов трудового права на основе принципов верховенства права и законности в интересах требований общественности. Отмечена необходимость функционирования эффективного механизма защиты трудовых прав человека.

Ключевые слова: трудовые права, социальное государство, защита трудовых прав, трудовое законодательство, трудовое право, трудовые правоотношения.

O. Sereda. Social state and labour human rights: issues of interrelation

This article is devoted to the issue of human rights in the

context of the welfare state. The main problem of the human rights in the labor sector, the possibility of their decision to build the institutions of labor law based on the rule of law and legality in the interests of public demand. The necessity of an effective mechanism to protect human rights.

Today in the world there is a significant and, at the same time, painfully realized in practice ideas than basic human rights. Protection of fundamental rights - not only a huge social and practical, but also a scientific problem that requires constant attention to science and law enforcement.

Particular significance acquires research topic in the context of employment law updates and update rules enshrining labor relations. Generalization of experience of regulation of basic labor rights, development of scientifically based recommendations to improve the mechanism of providing not only has important theoretical and practical significance, is the condition of increasing the role of labor standards in the protection of fundamental human rights.

Correctly notes the importance of ensuring proper labor

rights today overemphasized. Thus, the current unemployment rate in Ukraine is not the highest in the history of independence. The situation worsens occupation of the territory of Ukraine, the hostilities in parts of Donetsk and Lugansk regions and internal migration that caused this. All this can not affect negatively on the observance of human rights of the population. Specifically, using the aforementioned circumstances, employers today are increasingly forcing employees to work without an employment contract, instruct employees work without an employment contract provided, changing conditions without substantial compliance with the relevant requirements violate the law upon release. This situation is also due to the lack of system of law enforcement and other authorities to identify and punish those guilty of these offenses. We can not promote it and reduce the credibility of trade unions in the country, their formal relationship to protect the labor rights of their members.

Key words: labor law, social state, protection of labor rights, labor law, employment law, labor relations.

Постановка проблеми. Права людини, їх генезис, соціальні корені і значення – одна із найактуальніших проблем в історії людської цивілізації. Цей інститут права розвивався протягом декількох тисячоліть, починаючи з часів Стародавньої Еллади і дотепер. Сотні поколінь філософів, політичних діячів і юристів сформували величезний пласт, іменованій правами людини. Кожен етап в історії людства ознаменований своїми досягненнями в області прав людини.

В умовах збільшення ролі права в житті суспільства на перший план виходять питання, пов'язані з правами особистості. Проблема прав особистості як багатоаспектна, правова і соціальна проблема потребує глибокого вивчення та є «широким полем» для дослідницької діяльності.

Концепція основних прав людини в трудовому праві розробляється вже давно, їй присвячено чимало робіт вітчизняних дослідників. І тим не менш ця проблема потребує подальшого поглибленого дослідження. Питання «що є основними правами людини?», як і раніше, залишається відкритим, і відповісти на нього, показати трудово-правовий механізм забезпечення цих прав – відповідальне завдання всіх галузей права, зокрема трудового.

Актуальність теми дослідження обумовлена інтернаціоналізацією основних прав людини, які є специфічною глобальною проблемою та особливим чином відображають і синтезують всі глобальні проблеми як їх своєрідна духовна політико-правова і моральна основа, а також виступають юридичним орієнтиром для національного права. Ось чому теоретичне визначення основних прав та їх

конституційних властивостей набуває підвищеної актуальності.

Предметом дослідження статті є особливості трудових прав в умовах євроінтеграції України, можливість запозичення європейського досвіду та закріплення в законодавстві України.

Метою статті є спроба дослідження, встановлення, визначення трудових прав громадян, а також можливих проблемних питань, що виникають у зв'язку з цим.

Стан дослідження. Основою дослідження особливостей трудових прав є наукові положення, які містяться у працях таких учених, як: Ю. Шемшученко, С. Прилипка, Т. Андрейчук, О. Ярошенко, А. Нікітін, І. Погрібний, П. Рабінович, А. Олейнік, М. Малєїн, О. Скакун, О. Антон, О. Процевський, М. Іншин, В. Федіна, В. Жернакова, С. Попова, С. Маврін, Р. Лигін, М. Стоколоса, К. Мельник та ін.

Виклад основного матеріалу. Конституція України [4] заклала легітимну основу української державності і систему відносин між державою і особистістю. Проголошення людини, її прав і свобод найвищою цінністю, закріплення в Основному законі країни комплексу прав і свобод, що відповідають усім міжнародним стандартам, зумовлюють необхідність глибоко наукового аналізування окремих конституційних прав.

Конституційно-правове регулювання прав людини та громадянина у сфері трудових відносин має першочергове значення в сучасних умовах. Кризові явища перехідного періоду призвели до значної кількості проблем, які ускладнюють їх реальне забезпечення і захист прав громадян у трудових відносинах, про що свідчить рівень

безробіття, масові порушення прав громадян у сфері праці, недосконалість чинного законодавства. У зв'язку з цим всебічне вивчення конституційно-правового регулювання трудових відносин з метою виявлення його реального змісту, механізму реалізації і захисту є найбільш значущим.

Оскільки «основні права людини» – міжгалузева категорія, для її правильного використання у трудовому праві необхідно чітко уявляти змістовний і формальний аспекти зазначеного феномена. Без цього законодавець може видавати закони, які об'єктивно не забезпечують основних прав людини та їхнього захисту, а правозастосовець – не подавати їхніх чітких меж.

Прогрес трудового інституту основних прав і свобод людини за рахунок розвитку концепції основних прав людини та їх захисту – це реальність, дуже суттєвий момент з точки зору оцінки перспектив вирішення цієї проблеми. Звідси випливає важливість й актуальність наукової розробки як теоретико-трудова основ, так і практичних способів і шляхів забезпечення реалізації основних прав людини у трудовому законодавстві та у правозастосовчій діяльності міжнародних і державних органів та громадських об'єднань.

Як правильно зазначає К. Мельник, важливість належного забезпечення трудових прав працівників сьогодні важко переоцінити. Так, наразі рівень безробіття в Україні чи не найвищий за всю історію незалежності. Ситуацію погіршує окупація частини території України, бойові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей та внутрішні міграційні процеси, які цим викликані. Все це не може не впливати негативним чином на стан дотримання трудових прав населення. Зокрема, користуючись зазначеними обставинами, сьогодні роботодавці все частіше примушують працівників працювати без укладення трудового договору, доручають працівникам роботу, не передбачену трудовим договором, істотно змінюють умови праці без дотримання відповідних вимог, порушують вимоги законодавства під час звільнення. Такий стан справ також обумовлений відсутністю системної роботи правоохоронних та інших державних органів з виявлення та покарання осіб, винних у зазначених правопорушеннях. Не може не сприяти цьому і зниження авторитету професійних спілок у державі, їх формальне ставлення до захисту трудових прав своїх членів [1, с. 4].

Сьогодні у світі немає більш значущої і водночас болісно реалізованої на практиці ідеї, ніж основні права людини. Захист основних прав людини – не тільки величезна соціально-практична, але і науко-

ва проблема, що вимагає постійної уваги науки і правозастосовної практики.

Особливу значущість тема дослідження набуває в контексті оновлення трудового законодавства та оновлення норм, що закріплюють трудові відносини. Узагальнення досвіду регулювання основних трудових прав людини, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення механізму їх забезпечення має не тільки важливе теоретичне, а й практичне значення, є умовою збільшення ролі трудових норм в захисті основних прав людини.

Захист основних прав людини – не тільки величезна соціально-практична, але і наукова проблема, що вимагає постійної уваги науки і правозастосовної практики

З іншого боку необхідно розуміти, що проголошення державою прав і свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку в суспільстві. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надійною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії [2, с. 401].

Як зазначає Т. Андрейчук, людина існує в соціумі і виконує соціальне призначення в різних сферах життєдіяльності за допомогою встановлення соціальних зв'язків, з метою реалізації законних прав. Але важлива не тільки регламентація різних груп прав, а й перш за все забезпечення їх функціональності, що досягається за допомогою реалізації системи юридичних

гарантій, передбачених державним законодавством. Нормативне забезпечення юридичних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів – це важлива частина трудового права [3]. Саме завдяки юридичним гарантіям у трудовому праві може бути досягнуто реальне дотримання прав і свобод людини і громадянина під час виникнення, функціонування та припинення трудових відносин.

Право на працю — це одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами й визнане всіма державами світу. Воно належить до групи соціально-економічних прав і в загальному сенсі відбиває потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе та своєї сім'ї, реалізувати власний творчий потенціал, виражати свою особистість. Право на працю й умови його реалізації, за словами О. Процевського, визначають зміст усіх норм трудового права як правової галузі [4, с. 102].

Слід зазначити, що нормативний зміст конституційного права на працю включає:

- право кожного вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, вибирати рід діяльності і професію;
- право кожного на працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки і гігієни;
- право на винагороду за працю, без будь-якої дискримінації і не нижче встановленого законом мінімального розміру оплати праці;
- право на захист від безробіття;
- право на індивідуальні та колективні трудові спори з використанням встановлених федеральним законом способів їх дозволу, включаючи і право на страйк;
- право кожного на відпочинок, яке гарантується всім працюючим за трудовим договором, встановленням законом тривалості робочого часу, наданням вихідних і святкових днів, щорічної оплачуваної відпустки.

Крім того, воно включає в себе низку правомочностей, частина з яких своєю чергою є самостійними конституційними правами (право створювати професійні спілки для захисту своїх інтересів; право на підприємницьку діяльність, право на охорону праці тощо).

Реалізація прав і свобод людини і громадянина у сфері трудових відносин набуває особливого значення в умовах зміни форм власності, вдосконалення нормативно-правової основи праці та появи нових суб'єктів господарської діяльності. Наразі громадяни нашої країни потребують всебічного вдосконалення механізмів реалізації та захисту своїх трудових прав, вироблення нової системи взаємин з представниками бізнесу і різних гілок влади.

Конституційний розвиток України показує, що право на працю стає одним із найважливіших прав, від належної реалізації якого залежать й інші фундаментальні права (право на життя, безпеку, здоров'я тощо). Право на працю як суб'єктивне право кожної особистості зумовлено конкретними особливостями конституційно-правового розвитку і означає певний ступінь свободи, що гарантується державою.

Від забезпечення і дотримання закладених в Конституції принципів залежить не тільки надійний захист прав і свобод особистості, але і процес формування громадянського суспільства і правової держави

Як зазначає М. Іншин, статистичні показники свідчать, що порушення трудових прав мали місце у досить великому обсязі завжди і на сьогодні не припиняються. Одним із факторів, який сприяє збереженню, а подекуди і погіршенню ситуації у досліджуваній сфері, є недосконалість законодавства про працю України. Варто зазначити, що ні чинний Кодекс законів про працю України, ні проект Трудового кодексу України не містять окремого розділу, присвяченого безпосередньому захисту трудових прав. У Кодексі законів про працю України спостерігається фрагментарність і випадковість у використанні заходів чи способів захисту: вони безсистемно розпорошені у всіх його главах. [5, с. 191-192]. Оскільки трудове право покликане охороняти права як

працівників, так і роботодавців, відсутність окремого інституту захисту прав є досить великим упущенням [6, с. 160].

Потрібне не тільки проголошення конкретного права особистості, але і його матеріалізація – дійсне отримання того блага, яке становить зміст цього права. Право – ніщо, якщо його положення не знаходять своєї реалізації в діяльності людей і їх організацій, у суспільних відносинах. Не можна зрозуміти право, якщо відволіктися від механізму його реалізації в житті суспільства.

Реалізацію прав і свобод громадян можна розглядати як регламентований правовими нормами процес, що забезпечує кожному громадянину ті матеріальні і духовні блага, які є основою належних йому прав, мають суб'єктивний характер, а також є захищеними від будь-яких посягань. Як кінцевий результат, реалізація прав означає досягнення повної відповідності вимогам норм вчинення певних дій або утримання від їх здійснення, а також реальні дії.

Під час аналізування зазначеної проблематики необхідно враховувати такі обставини:

- по-перше, від реалізації прав у сфері трудових відносин залежить добробут і трудове довголіття особи;
- по-друге, в цьому розкривається сутність української держави як соціальної правової держави;
- по-третє, права і свободи у сфері трудових відносин є інструментом утвердження гуманізму і справедливості;
- по-четверте, ці права і свободи, по суті, створюють гарантії для реалізації інших прав і свобод.

Висновки. Конституція України створила легітимну основу формування системи прав і свобод людини і громадянина, побудовану на демократичних принципах, загальнообов'язкових для всіх органів державної влади. Концептуальною основою Конституції нашої держави визнано закріплення прав і свобод людини як найвищої цінності.

Необхідно розуміти, що від забезпечення і дотримання закладених в Конституції принципів залежить не тільки надійний захист прав і свобод особистості, але і процес формування громадянського суспільства і правової держави.

На сучасному етапі розвитку української державності право на працю набуває особливого значення з огляду на такі причини: по-перше, воно стосується основних сфер життєдіяльності особистості; по-друге, забезпечує реалізацію трудового, творчого і духовного потенціалу людини; по-третє, виступає як право-гарантія реалізації багатьох інших прав і свобод людини і громадянина; по-четверте, законодавчі кордо-

ни права на працю безпосередньо залежать від держави.

Фундаментальну основу права на працю становлять принципи, які тією чи іншою мірою висловлюють демократичну сутність української державності і сприяють утвердженню економічної свободи особистості. Конституційні принципи ґрунтуються безпосередньо на основі Конституції, мають вищий ступінь нормативної узагальненості, зумовлюють зміст цього права, мають універсальний характер та у зв'язку з цим регулюють всі сфери суспільних відносин.

Окрім цього, право на працю орієнтоване на міжнародні стандарти праці. Міжнародні стандарти трудових прав розглядаються як певний набір можливостей людини, що визнається практично всіма державами світової спільноти і закріплений в міжнародно-правових актах, яких держави зобов'язуються дотримуватися, забезпечувати і захищати всіма внутрішньодержавними і міжнародно-правовими засобами.

Міжнародні стандарти прав і свобод відіграють двояку роль: з одного боку, визначають напрям законодавчого регулювання трудових прав у державі, а з іншого – є регулятором трудових і безпосередньо пов'язаних з ними відносин.

Список використаних джерел:

1. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору: монографія / К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. – Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – 240 с.
2. Академічна юридична думка / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; уклад. І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук; ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: [б.в.], 1998. – 503 с.
3. Андрейчук Т. Щодо поняття і значення юридичних гарантій в трудовому праві / Андрейчук Т. // Форум права: (Електронний ресурс). – Режим доступу: D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/FP_index.htm_2013_4_3.pdf
4. Процевський О. І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О. І. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101–105.
5. Іншин М. І. Щодо правового захисту трудових прав працівників // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2004. – № 2. – С. 191–196.
6. Стоколоса М. В. До питання про поняття та види заходів захисту у трудовому праві / М. В. Стоколоса // Право і суспільство. – 2013. – № 6-2. – С. 159–163.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

Dr. PhD Márton Leó Zaccaria,
senior lecturer in Law,
University of Debrecen Faculty
of Law, member of the
Hungarian Advisory
and Dispute Settling Service
in Industrial Relations

Equal treatment as a fundamental labour right in the current judgments of the CJEU

УДК 3492:061.1ЄС

Abstract: This paper focuses on some current questions regarding the labour and social rights in EU law. Equal employment as a fundamental right is examined through the judgments of the CJEU. The analysis revolves around the CFREU because equal treatment is a fundamental right and its legal concept is of high importance concerning both the laws of the Member States and the free movement of workers.

Key words: Court of Justice of the European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union, equal employment, fundamental rights, labour law, social law

Мартон Заккариа. Рівність поводження як основоположне трудове право у поточних рішеннях Суду справедливості Європейського Союзу

У статті розглядаються деякі актуальні питання щодо закріплення трудових і соціальних прав у законодавстві ЄС. Рівність під час працевлаштування розглядається як основоположне право людини у рішеннях Суду справедливості Європейського Союзу. Даний аналіз здійснюється на основі Хартії основних прав Європейського Союзу, оскільки рівне ставлення – це основопо-

ложне право, і така концепція посідає важливе місце як у законодавстві держав-членів ЄС, так і в дотриманні принципу вільного пересування працівників.

Ключові слова: Суд справедливості Європейського Союзу, Хартія основних прав Європейського Союзу, рівність під час працевлаштування, основоположні права, трудове право, право на соціальне забезпечення.

Мартон Заккариа. Равенство обращения как основополагающее трудовое право в текущих решениях Суда справедливости Европейского Союза

В статье рассматриваются некоторые актуальные вопросы, касающиеся трудовых и социальных прав в законодательстве ЕС. Равенство при трудоустройстве рассматривается как основополагающее право человека в решениях Суда справедливости Европейского Союза. Данный анализ проводится на основе Хартии основных прав Европейского Союза, поскольку равенство обращения – это основополагающее право, и такая концепция занимает важное место как в законодательстве государств-членов ЕС, так и в со-

блюденни принципа свободного перемещения работников.

Ключевые слова: Суд справедливости Европейского

Союза, Хартия основных прав Европейского Союза, равноправие при трудоустройстве, основные права, трудовое право, право на социальное обеспечение.

Introduction – fundamental social rights and beyond

The principle of equal treatment belongs to the fundamental rights of employees since it protects such interests that are decisive among the rights of employees regarding their employment relationship and beyond focusing on their social protection [1]. It is difficult to define the catalogue of the fundamental rights of the employees [2], and regarding the essence of these rights there is no consent between the legal systems of the Member States, but the basic social and human values on which basis they appear in employment regulation cannot be questioned, they are founded on universal legal principles.

Basically, the circle of rights of the employees seems to narrow [3], what is basically part of the economic and efficient labour market process that is in the background of the idea based on the flexible, mutual consent of the parties and requires new regulative approaches. Even though the legal system of the European Union (EU) orders to protect the fundamental rights and social interests of the employees on several stages and ways, these protective mechanisms are not always effective in each cases. Their effectiveness is proved the most clearly by the relevant case law of Court of Justice of the European Union (CJEU).

It seems that the emphasis on the system of the fundamental rights of the employees are changing, and in this changing labour law environment it is very important to define those rights which cannot be restricted, or at least cannot be restricted disproportionately, and their basic law character should be examined. Though, regarding the rights of the employees in several cases the international minimum standards prevent the deterioration of these rights, even these standards are not interpreted uniformly, mainly because of the autonomy of social politics of the Member States.

Altogether, in a sense, the principle of equal treatment is beyond the scope of these rights, since their human right nature appears in several aspects as final means of protection for the employee, and it cannot or only hardly can be overwritten by economic interests. The human right aspect is emphasized mostly based on the diverse approaches and concepts of the relevant EU directives because of this diversity balance is needed to improve and interpret the principle of equal employment [4]. Naturally, these economic matters are present in the labour market of the EU like in the labour markets of the Member States, but the European Charter of Fundamental Rights (CFREU) can play a major role

in guaranteeing the principle of equal employment that practically defines great importance to the rights included in it. In this circle the requirement of equal treatment is of high importance.

In part, contrary to the introductory thoughts, the principle of equal treatment can be interpreted as a kind of direct legislative intervention into the structure and content of the employment relationship, since the contractual freedom of the parties and free forming of the legal relationship are restricted due to the aspects of legal protection of the employees. Accordingly, I am examining some actual and important CJEU judgments which interpret the requirement of equal employment in the circle of fundamental rights of the employees and EU law principles, consequently, its nature of fundamental right is described.

This paper is part of a more comprehensive research project which main subject is the compatibility of the principle of contractual freedom with the principle of equal treatment as employee's guarantee with social content within the framework of employment relationship, furthermore, the research examines the interpretation and scope of the fundamental rights of the employees, since this way the fundamental questions of the legal status of the employee can be clarified referring to the free forming of the legal relationship and the principle of equal treatment.

The right to equal employment in EU law – an outline

Nevertheless, it can be stated that the CJEU continues to respect the principle of equal treatment as a fundamental human right, but this kind of legal protection for the employees often results difficult legal interpretation and uncertain legal protection. It is clear that such questions mainly emerge in connection to unjustified differentiation on grounds of age which outline the special cases of justification of the employer and important conclusions can be drawn in connection to the general requirements of the labour market. Naturally, the prohibition of gender discrimination as "classical" field of anti-discrimination can be mentioned. In this regard, the fundamental rights of employees, such as right to paid leave, principle of equal pay for equal work appear with special emphasis. In my opinion the CJEU in its decisions should pay more attention to the fact that the principle of equality can be restricted by the interests of the labour market and efficiency only in a narrow circle, even if this direction of social protection can hardly be complied with the changing nature of employ-

ment relationship and with the possibility of the free forming of the legal relationship of the parties. The principle of equal treatment – both in general and employment-related – belongs to the general principles of EU law and is also part of the goals of the EU. Regarding its importance it is regulated from more aspects on the level of primary and secondary law, namely in the Lisbon Treaty, in the CFREU and in directives.

The CFREU does not ignore this field either and guarantees the right to equality based on more protected characteristics because Article 21 focuses on non-discrimination in general (especially sex, race, colour, ethnic or social origin, genetic features, language, religion or belief, political or any other opinion, membership of a national minority, property, birth, disability, age or sexual orientation), Article 23 focuses on equality between women and men, Article 24 protects the children's rights, Article 25 protects the elderly and Article 26 guarantees the rights of people with disabilities, therefore these rights are easier to apply according to the relevant secondary law. Furthermore, equality is a fundamental social right and has direct effects both on the statics and dynamics of employment relationship; in other words, it can be a serious limitation to the economic interests and the parties' contractual freedom.

Current case law of the CJEU – directions of anti-discrimination in employment

According to Article 23 of the CFREU elimination of gender discrimination and balancing workplace and family life are very important but at the same time, these protective norms can be violated easily [5]. In this case the legal problem was connected to extra pay that was not paid for the employee during maternity leave. In this regard, remuneration as one of the fundamental segments of the parties' contractual freedom [6] is highly emphasized together with equal employment.

Extra pay, which is paid by the employer in exchange for the employee's extra work falls under the scope of paragraph (2) of Article 157 of the Treaty on the Functioning of the European Union. This standpoint can be justified by the judgments *Boyle and Others* [7] and *Gillespie and Others* [8]. The CJEU points out that the requirement of equal pay work for equal work does not include the strict prohibition of cut in salary during maternity leave if it does not endanger the function of maternity leave. Therefore the challenged national regulation applies different rules to different situations because the employee does not work actually during maternity leave and extra pay depends on actual work, especially extra work [9]. Further attention is not paid to Article 23 in this judgment because it is referred as a special theoretical background; additionally proper legislation is available both in primary and secondary law. Al-

though, we can come to the conclusion concerning Article 23 indirectly that equal pay for equal work – which limits the parties' contractual freedom – is protected and Article 23 intends to guarantee employees' fundamental social interests even interests outside the workplace.

Regarding the interpretation of Article 33 it is important to mention judgment C-222/14 [10]. The CJEU comes to similar conclusions in connection to the function and application of parental leave judging that parental leave is also a tool to battle gender discrimination focusing on balancing professional and family life so EU law protects such interests of the employees. Point 39 of the judgment stresses that the right to parental leave regulated in paragraph (2) of Article 33 of the CFREU is part of the catalogue of fundamental social rights and is also an important part of Chapter IV Solidarity. On theoretical level this statement has great importance because sometimes the CJEU is likes to emphasize the significance of fundamental social rights. At the end of the day the right to equality – according to its position in EU law – needs more attention because the CFREU itself contains more guarantees in this field of legal protection. I think the latter proves that equality is one of the strongest fundamental social rights and can affect the structure of the employment relationship in merit. These aspects can easily push the employer's and employee's contractual freedom in the background, so this aspect of social protection is still very important in EU law.

Referring to the previous case law [11] the CJEU defines the prohibition of age discrimination the general principle of EU law in judgment C-416/13 [12], so Article 21 of the CFREU and Directive 2000/78/EC appear together [13]. In my opinion the CFREU is referred to as a legal instrument strengthening the norms of the Directive joint with the general prohibition of age discrimination. The CJEU judges that the protection of fundamental rights laid down in the CFREU is a universal requirement although not all articles are regulated in detail in directives but the main standpoint focuses on the connection between the fundamental rights and the directives. Point 2 of the General Advocate's opinion cites the *Mangold* judgment [14] coming to the conclusion that this judgment established the position of prohibition of age discrimination in EU law, additionally the CFREU "codified" this principle. In my opinion the General Advocate stresses the importance of this field of equal employment but it would be advisable to give more details concerning the relevance of this "codification" because of the vulnerable nature of system of fundamental labour and social rights in EU law. Maybe this approach could be able to develop the concept of fundamental social rights as well or in other words it could clarify the exact

circle of protection for employees in this regard.

In point 40 of judgment C-11/546 [15] – while dealing with similar legal problems – the CJEU states that since 1 December 2009 the CFREU has had the same legal binding power as the Treaty of Lisbon [16]. Furthermore, the prohibition of age discrimination is a general principle of EU law specified by Directive 2000/78/EC but along with these legal sources the CFREU – among other sources of law – is supposed to protect the employees' right to equality. Consequently, the CFREU protects the employees' rights to the same extent and in the same way as other rights are guaranteed in the Lisbon Treaty [17]. It is important to add that in point 70 of the General Advocate's opinion employees' right to choose between further employment and retirement upon reaching the age limit is described as a social interest of fundamental importance; so the Member States need to provide this right for all employees. As a consequence we can say that this aspect of the prohibition of age discrimination must be distant with the direct intervention to the parties' legal relationship as far as there is mutual consent between the employer and the employee. To be more concrete: it is possible that the employee would like to continue their professional career within the framework of contractual freedom but the employer – based on the employee's age – denies this possibility. I think it is important that such a fundamental labour right originates from Article 21 of the CFREU but the CJEU itself does not pay much attention to this aspect in the judgment. Similar final considerations can be found in C-258/15 *Gorka Salaberria Sorondo v Academia Vasca de Policía y Emergencias* because the prohibition of age discrimination is cited as a general principle of EU law and the CJEU judged justified different treatment that policemen pursuing actual law enforcement – for example catching criminals – have to count with the strict age limit of 35 years.

In point 85 of judgment C-333/13 [18] the CJEU – based on the questions referred for preliminary ruling – asks the following: does the CFREU create new obligations for the Member States concerning fundamental rights? It must be noted that the actual question was in connection to social security focusing on non-contribution based pecuniary benefits. The referred main question is significant because the CJEU analyses the legal nature of the CFREU in connection to this kind of "law-making" independently or together with other EU legal instruments in the field of fundamental labour and social rights. I think this question was answered previously because paragraph (1) of Article 51 does not regulate such obligations therefore the CFREU does not protect employees directly in this sense. This finding is supported by point 141-144 of the General Advocate's opinion, furthermore the opinion almost ignores Article 20 because – according

to point 149 – equal employment is guaranteed by other legal acts in the EU, so there is no point in referring to the CFREU directly although such fundamental social right was violated which the CFREU regulates independently.

In judgment C-198/13 [19] the CJEU had to solve a legal problem concerning Article 20 of the CFREU and the main questions were focused on unfair dismissal and employee's damages in case of discrimination. These aspects were analysed in the circle of the employer's insolvency. The employer's discriminative acts took place in the disadvantage of employees who were dismissed but the dismissals were judged by the national court null and void. Different treatment appeared between employees with null and void and employees with unfair dismissal because the national legislation did not prescribe to pay compensation for this group of employees. The CJEU highlights that Directive 2008/94/EC [20] can only be applied in the light of Article 20 based on paragraph (1) of Article 51 of the CFREU therefore Article 20 does not constitute right to employee's claims for damages. The CJEU reminds us that – according to judgments *Defrenne* [21], *Kremzow* [22], *Mangold* [23] and *Siraguse* [24] – implementation based on Article 51 does not mean that fundamental rights laid down in the CFREU are directly applicable in case there is no proper and effective regulation in EU law, furthermore the *Maurin* judgment [25] expressly excludes this kind of interpretation. Point 36 of the judgment is even more strict in this regard stating that application of fundamental rights are not part of the circle that belongs to the given primary law regulation – in this case Article 20 of the CFREU – but further legislation is not made in the given field. Therefore, the CFREU is not applicable directly only based on the fact that the relevant legal problem falls under EU law. At the same time, in point 47 of the judgment the importance of fundamental rights are stressed by the CJEU emphasizing that their role is to protect and develop the common nature of such norms in EU law despite the diverse national laws (related judgments can be seen in the bibliography [26]). However, in this case the Member State were not implementing EU law so Article 20 of the CFREU could not be applied at the end of the day (further related judgments can be found in the bibliography without analysis [27]).

Conclusion

According to the above analysis equal treatment as a social fundamental right is a properly guaranteed fundamental right in EU law and is stressed on a high level. But its emergence in practice seems sometimes not effective enough, at least a bit different than its original meaning. Of course, interests, that breed this principle originate from the employees' side and are based on respecting

such fundamental values that are usually not in the focus of the legislation, the labour market and the employers. I think it is the main reason behind interpreting this principle more and more flexible. This paper is meant to prove that the changing, more open, mutual consent-based employment relationships are strictly limited by the requirement of equal treatment. It seems possible to interpret this principle within a "reasonable" circle even as direct state intervention into the employment relationship. I think the judgments above exactly show that employees are protected by equal treatment because of its universal, fundamental right nature but the different national legal concepts and other problems with fundamental labour and social rights modulate this question. Furthermore, it is important to mention that the example of equal employment serves the case of social protection of employees because the application and interpretation of the CFREU is changing but the latitude of the CJEU in related to fundamental rights, although equal employment is highlighted in most cases. Summing up these considerations equal treatment is such a fundamental social value without which free movement of workers is barely imaginable, as well as the protection of human rights and human dignity of employees. Therefore these aspects are present in the relevant case law of the CJEU but the needs and interests of the labour market – and employers – and the less dominant legislative control in the employment relationship result the slow but powerful modernization of this principle, too. In my opinion even the directions of modernisation cannot be opposite to the approach focusing on the social interests of the employees even against the parties' contractual freedom.

Bibliography:

1. Rab H., A nyugdíjbiztosítási ellátások fenntarthatóságának jogi garanciái (Budapest: HVG-ORAC 2012) 144-150. and 156-160.
2. McCormack I.: «Fundamental Social Rights – A Trade Union Perspective» in Costello C. (ed.), Fundamental Social Rights – Current European Legal Protection & the Challenge of the EU Charter of Fundamental Rights (Dublin: Trinity College Dublin 2000) (ed.) 11-12.
3. Gyulavári T. and Hős N. «The road to flexibility? Lessons from the new Hungarian Labour Code» European Labour Law Journal 2012/4. 252-269.
4. McCrudden C. «Thinking about the discrimination directives» European Anti-Discrimination Law Review 2005/1. 17-21.
5. Kravaritou Y. «9. Equality between men and women (Article 23)» in: Bercusson B. (ed.), European Labour Law and the EU Charter of Fundamental Rights (Baden-Baden: Nomos 2006) 221-223.
6. Hős N. «X. fejezet Munkabér» in: Gyulavári T. (szerk.), Munkajog (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2014) 303-304.
7. C-411/96. Margaret Boyle and Others v Equal Opportunities Commission.
8. C-342/93. Joan Gillespie and others v Northern Health and Social Services Boards, Department of Health and Social Services, Eastern Health and Social Services Board and Southern Health and Social Services Board.
9. Prugberger T. and Nádás Gy., Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 260-262.
10. C-222/14. Konstantinos Maistrellis v Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton.
11. C-555/07. Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG. C-447/09. Reinhard Prigge and Others v Deutsche Lufthansa AG.
12. C-416/13. Mario Vital Pérez v Ayuntamiento de Oviedo.
13. Points 23-25. of C-416/13. Mario Vital Pérez v Ayuntamiento de Oviedo.
14. C-144/04. Werner Mangold v Rüdiger Helm.
15. C-546/11. Dansk Jurist- og Økonomforbund, acting on behalf of Erik Toftgaard v Indenrigs- og Sundhedsministeriet.
16. Point 22 of C-555/07. Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG declares the same conclusion connected to Article 21 of the CFREU.
17. Point 37 of the General Advocate's opinion refers to this principle directly mentioning paragraph (1) of Article 6 of the Treaty on the European Union.
18. C-333/13. Elisabeta Dano and Florin Dano v Jobcenter Leipzig.
19. C-198/13. Víctor Manuel Julian Hernández and Others v Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) and Others.
20. Directive 2008/94/EC OF the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 on the protection of employees in the event of the insolvency of their employer.
21. C-149/77. Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena.
22. C-299/95. Friedrich Kremzow v Republik Österreich.
23. C-144/04. Werner Mangold v Rüdiger Helm.
24. C-206/13. Cruciano Siragusa v Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo.
25. C-144/95. Criminal proceedings against Jean-Louis Maurin.
26. C-11/70. Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel and C-399/11. Stefano Melloni v Ministerio Fiscal.
27. C-45/12. Office national d'allocations familiales pour travailleurs salariés (ONAFTS) v Radia Hadj Ahmed., C-476/11. HK Danmark acting on behalf of Glennie Kristensen v Experian A/S and Sabine Hennigs (C-297/10) v Eisenbahn-Bundesamt and Land Berlin (C-298/10) v Alexander Mai.

ВІСНИК

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Передплатний індекс: 89521